

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 82. szám

2009. NYÁR

Tartalom

IGEHIRDETÉS

Id. Kendeh György: „Micsoda az ember?” (Zsolt 8,1-10) 1

TANULMÁNYOK

Két birodalom – Kettős Kormányzás
Véghelyi Antal: Kétszáz éve született Charles Darwin 3
Fehér Károly: Luther és Mária – Luther Magnificat magyarázata 15

TANULMÁNYOK

Dr. Szentpétery Péter: Kétszáz éve született Charles Darwin 22
Jancsó Kálmán: A keresztyén pedagógus reménysége és felelőssége 27
D. Tefray László: Preludium „Budapest 1984”-hez 30

EMLÉKEZUNK

Dr. Murányi György (1906-1978) 39

POSTÁNKBÓL 42

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 44

KERESZTYÉN IGAZSÁG

**Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap**

Új folyam 82. szám – 2009. NYÁR

Szerkesztette a szerkesztőbizottság megbízásából id. Zászkaliczky Pál
A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittész János,

Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Folyóiratunk honlapja: Átalakítás alatt!

Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel: 27-359-291)

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034–20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

HU ISSN 0865–2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

id. Kendeh György

Micsoda az ember?¹

(Zsolt. 8,1-10)

A Zsoltárok könyvének egyik gyöngyszeme ez a felolvasott szakasz. Bizonyára vannak itt közöttünk olyanok, aki nem most hallották ezt először ... Tanítása egészen közel áll hozzánk, hiszen iskolás gyermekek és képzett tudósok viaskodnak azon manapság, hogy micsoda az ember? ...

Éz a kérdés Dávid lelkében nem a királyi jólét ráérő idejében született meg. Amit elmond a zsoltárban, az a messze múltba vezet vissza, az a pásztorfiú drága emlékeiről szól, aki nem egyszer ott pihent nyája mellett s hanyatt fekvé beleveszett tekintete a reáboruló égboltozatba, szemlélte a tűző Napot, nézte a változó Holdat, számlálgatta a csillagokat s látta, hogy e csodás nagy világban milyen kicsi az ember.

Hiszem, hogy nem is nehéz belátni azt, hogy ez a Dávid ajkán megszólaló régi kérdés valóban örök kérdés. Úgy-e, az a valóság, hogy az ember eredete és helye a világmindenségben, mindenkor foglalkoztatta a gondolkozó embert. Ma különösen is sokat foglalkoztatja.

És az is bizonyos, hogy a nyugtalanító kérdésre adott felelet sem volt mindig ugyanaz. Ma is két felelet áll egymással szemben. Az egyik a tudományé, amely azt vallja, hogy az ember szerszámkészítő állat, – a másik a hit kinyilatkoztatása arról, hogy az ember Isten gyermeke.

Mi a nézeteknek ebben a feszülő világában élünk. És a nyitott kérdést minduntalan kikerülhetetlenné teszi az az érzés, hogy az ember valójában beletartozik a teremtett világmindenségbe, nem független a létezése tőle és mégis több kell legyen mint a teremtett világ, hiszen minden áron uralma alá akarja hajtani a mindenséget, mert hiszen megkapta a lehetőséget hozzá.

Hogy ez mennyire így van, annak mi vagyunk mostanság a szentanúii. Úgy-e, az a valóság, hogy a technika és tudomány szédületes haladása méri a csillagos égboltozatot, fölébe kerekedik a végtelen távolságoknak s a világűr kikutatására törekszik. Bizonyos, hogy a mesterséges bolygók és űrrakéták világában soha nem fogja kielégíteni a gondolkodó embert a fejlődés elméletének az a tanítása, mely belső, immanes erőkből származtatja az embert s legfeljebb okos, vagyis szerszámkészítő állatot lát benne.

A Szentírás egybehangzó tanítása csendül meg csak ebben a zsoltárban, amikor Dávid azt mondja, hogy az ember Isten teremténye. Ez töltötte el Dávidot álmélkodó csodálkozással, amikor felkiáltott: „Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla? és az embernek fia, hogy gondod van reá? Hiszen kevéssel tetted őt kisebbé az Istennél, és dicsőséggel és tisztességgel megkoronáztad őt!”

Az Újszövetség szavai szerint ez csak azt jelenti, hogy az embert, mint gyermekét körülveszi Isten gondoskodó szeretete. Úgy-e, erről beszél Jézus a Hegyibeszédben, amikor az étel és ruha miatt aggodalmaskodó embereket az Atya gondviselő sze-

¹ Áhitat szeretetvendégségen, Budapest-Kelenföld, 1959. október 3. Énekek: 6, 713.

retetére emlékezteti, aki táplálja az égi madarakat és felöltözteti a mezők liliomait pazarabb öltözetbe, mint Salamon király minden dicsősége.

Luther a Kiskátéban nem győzi felsorolni Isten atyai gondoskodásának mindenre kiterjedő figyelmét. Úgy-e, az első hitágazat magyarázatában, majd a Miatyánk kenyérről szóló kérdésénél nyújtott részletes felsoroláskor olyan világos a kép, hogy kétség nem férhet hozzá: *m i n d e n t*, tehát testet, lelket, szemet, fület, érzéket mind Tőle vettem. Valóban nem mondhatok mást: mindenem, amim van, Tőle van!

Ugyanez az elcsodálkozó lélek szólal meg a 8. zsoltárban, amikor felkiált írója: „Micsoda az ember? Hogy megemlékezel róla, s az embernek fia, hogy gondod van reá?” hiszen tied a Nap, a Hold, a csillag milliók sokasága...

Hidd el Testvérem, nem is lehet ezt csak úgy egyszerűen, ujjongó öröm nélkül tudomásul venni...

Ez azt jelenti, hogy élhetek békességben, élhetek bizalomban, ... élhetek jó reménységben, mert gyermek vagyok, akinek mindenható és gazdag atya van s ez a teremtő Isten!

„Micsoda az ember?” – hangzik a kérdés a mai világban minduntalan ...

Betegágyon, gondok között, halál árnyékának völgyében, jövőt kereső lélekkel, csak egy a megnyugtató válasz, s ez a keresztyén hit bizonyossága: Isten gyermeke vagyok! Igen – gyermek, drága áron megváltott elveszett gyermek a Jézus Krisztus által.

Ez a hit – hidd el – nekünk mindennél többet ér... Nekünk minden körülmények között elég.

Elég ezen a földön...

Elég az örökkévalóságban! .... Ámen

Kertész Eszter

Kívül

A teljes józanság
a legtisztább mámor,
ha úgy néz az ember
szobából, magából,
hogy tudja: a *kívül*
éppolyan valóság.
Csak az én határos,
de nem az az Ország.

Véghelyi Antal

Két birodalom – kettős kormányzás^{1*}

Hol kezdjük?

Hol is kezdjük? Akik kicsit is jártasak a témában, tudják, hogy Luther két birodalomról, ill. Isten kettős kormányzásáról vallott nézeteiről szinte mindent és mindennek az ellenkezőjét is leírtak, elmondtak már. Annak megfelelően, hogy milyen aktuális egyházpolitikát akartak vele igazolni vagy éppen elmarasztalni.

Ennek során Luther nézeteit párhuzamba állították és részben össze is keverték Platon államtanával, Szt. Ágoston De civitate Dei-jével, Kálvin Krisztus királyi uralmáról vallott nézeteivel, de még az amerikai Republikánus párt politikájába – először Ronald Reagan által – beemelt protestáns fundamentalizmus jó- és gonosz birodalmáról alkotott elképzeléseivel is.

Ebben a káoszban többen annak hangsúlyozásával próbálnak rendet vágni, hogy Luther igazából nem is két birodalomról, hanem Isten kettős kormányzásáról beszélt.

A sokféle értelmezésben talán csak az a közös, hogy alkotóik a világi hatalommal szemben követendő keresztyén, ill. egyházi magatartás kérdéseire keresik a választ, amikor Luther gondolatait vizsgálják és értelmezik. Rosszabb esetben pedig a maguk válaszait akarják Luther gondolataival igazolni. A Káldy korszak egyházpolitikájának igazolására is így rángatták elő hajánál fogva a két birodalomról szóló tanítást, ezzel hosszú időre gyanússá is téve a témát sokak szemében.

Bibliai alapvetés

Tehát, hol is kezdjük? Azt javaslom, hogy jó lutheránus szokás szerint kezdjük a Bibliánál. De akár azt is mondhatom, hogy kezdjük Ádámnál és Évánál, sőt Ádám és Éva előtt!

Az Ószövetség első mondatát, ami egyben a Szentírás első mondata is, valamennyien kívülről tudjuk: *„Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet...”* Ha jól megnézzük, a Biblia első mondatában legalább két birodalomról van szó. Azért mondtam, hogy legalább, mert a vájt fülűek tudják, hogy valójában háromról. A „menny” helyén – amit egyébként Károli a Vizsolyi bibliában nagyon helyesen fordított „mennynek” és nem „ég”-nek, miként az a revideált, tehát lebutított Károli szövegekben áll – az eredeti héber kifejezés (sámaim) kettősszámú. Igen, a héberben – miként az ógörögben is – van ilyen: egyesszám, kettősszám, többesszám.

Tehát a Biblia első mondata szerint van két nem anyagi természetű, szellemi világ, és van egy anyagi világ. Hogy a szellemi világ kettős voltát miként kell érteni, abba most ne mélyedjünk el. Talán annyit, hogy itt sem a jó és gonosz egymással szemben álló mennyei birodalmáról van szó, hanem inkább arról, hogy az egyikben – idézőjelben mondom a szót – az a bizonyos „trónus” áll, ami előtt csak azok az angyalok jelenhetnek meg, akiknek Isten ezt a kiváltságot megadta, a másik pe-

1 * Elhangzott 2009. január 30-án a révfülöpi Luther-konferencián

dig az összes többi szellemi lény létsíkja. De ez témánk szempontjából nem fontos: éppen ezért a továbbiakban beszéljünk csak két birodalomról: mennyei és földi világról. Két világ, két birodalom, de mindkettőt Isten teremtette, és mindkettőnek Isten az Ura.

Az őstörténet még arról is beszél, hogy az ember bűnbeesése után a földi világ alapos változáson ment át, de azért továbbra is Isten maradt az Ura. De a földön élő teremtmények – tisztelet a néhány kivételnek: Énokra, Noéra, Ábrahámra és még néhány pátriárkára gondolok – többé nem együttműködően teljesítették Isten akaratát. Am Isten akarata végül mégis mindig meglett, mintegy végbement rajtuk. A bűneset óta Isten akarata úgy érvényesül a földi világban, mint egy felettes, külső akarat, ami ellen az ember szüntelenül küzd, de végül mindig alulmarad. A földi világban tehát nem belső indításra, belső meggyőződésből teszik Isten akaratát, mert hiszen épp Isten akarata az, amit nem akarnak tenni, de Isten elég hatalmas ahhoz, hogy akaratát a földi teremtmények ellenállásán keresztül, azt is felhasználva, végül mégis érvényre juttassa.

A történelem során persze sokan gondolták már, hogy a földet – Istennel és Isten akaratával dacolva – ők uradják és kormányozzák. De ez nem igaz! Ellenben minden földi hatalmasságra áll, amit Jézus Pilátusnak mondott: semmi hatalma sem lenne, ha felülről nem adatott volna neki. És ez a gondolat végigvonul az Ó- és Újszövetségen egyaránt.

És innentől már nem kerülhetjük meg Luthert. De nem rövidzárlatosan fogunk Luther olyan írásaiban kutakodni, amelyeket a közfelfogás a két birodalom témájába vágónak ítél, hanem mindennek előtt Luther bibliaértelmezését és az abban is megnyilvánuló teológiai látását fogjuk követni.

A De servo arbitrio vizsgálata

Mivel itt a legsúlyosabb kérdések egyikéről van szó, talán nem hibázzuk el dolgunkat, ha mindennek előtt Luther – saját értékelése szerint – teológiai főművét, a De servo arbitrio-t vesszük elő. Luther itt nem hagy kétséget: ha a földön csak egyetlen embernek is szabad akarata volna abban az értelemben, hogy akaratát Istennel szemben is érvényesíteni tudja, akkor Isten többé nem volna Isten. Akkor azt kellene istennek tekintenünk, aki Istennel szemben képes érvényesíteni a maga akaratát. Luther számára ez evidencia, és nem érti, hogy ellenfele, Erasmus, ezt miért nem képes belátni. Pedig olyan egyszerű és világos, mint a kétszer kettő. Az akaratérvényesítés képessége a valódi hatalom. Ez persze nem azt jelenti, hogy az embernek ne volna saját akarata. Sőt Isten akaratával szemben álló akarata is lehet. Luther szerint, ha nem állunk a Szentlélek irányítása alatt, nincs is másféle akaratunk. A Szentlélek vezetése nélkül csak ellenkezni tudunk Istennel. Erre van lehetőségünk, bár ezt szabadságnak nem nevezném, Luther sem nevezi annak. Ez inkább a bűn rabsága, de most ebbe se bonyolódjunk bele. Az emberi akarat tehát abban az értelemben nem szabad akarat, hogy nem tud érvényre jutni, ha Isten nem engedi meg és nem teszi lehetővé.

Hogy Isten miért engedi meg gyakran, hogy olyan örültek akarata is érvényre jusson, aminek következtében ártatlan emberek százai, ezrei halnak meg, - ez egy jó kérdés. Erre Luther is csak azt tudja mondani, hogy nem vagyunk abban a

helyzetben, hogy Istent elszámoltathatnánk. Isten nem egy szatócs, mondja, hanem Isten, akit egyedül hódolat és imádat illet. Isten bármit megtehet és bármit megengedhet, hogy megtörténjék. De Luther rögtön pontosít, hogy Erasmus félre ne értse: a megengedő akarat is azt jelenti, hogy a dolog azért történik meg, mert Isten akarja, hogy megtörténjék. Mi persze ezen – valljuk meg – sokszor megbotránkozunk. Nem járunk még túl messze a karácsonyi, vízkereszti ünnepkörtől: itt van mindjárt Heródes betlehemi csecsemőgyilkossága. Igaz, Isten Jézust – Máriával és Józseffel együtt – időben kimenekítette onnan és elrejtette Egyiptomban Heródes elől, de a betlehemi csecsemők mind meghaltak. Hát nem botránkozunk meg ezen? Emberi értelmünkben nem merül fel a kérdés: ha Isten mindent megtehet, miért nem vette el inkább Heródes életét, mielőtt parancsot adott a vérengzésre? Így csak egy gonosz ember pusztult volna el, és ártatlanok százai megmenekültek volna. Hogy kormányozza Isten a világot? Hogy lehet azt mondani, hogy Isten nemcsak eltűrte és megengedte, hanem akarta Heródes vérengzését? Pedig így van: ha nem akarta volna, nem történik meg. Tudom, borzalmas ilyet kimondani is: mégsem mondhatok mást. És csak azt tehetem hozzá, amit Luther: Isten isten – és mi nem számoltathatjuk el. De lehet hitünk – ha felülről adatik –, és hihetjük, hogy az örök-kévalóság fényében majd megértjük, hogy Isten milyen logika mentén kormányozta mégis igazságosan a világot. Addig kár lenne találgatnunk, mert ez nem emberi, hanem isteni logika, amit – amíg itt a földön élünk – nem láthatunk át, nem foghatunk fel, nem érthetünk meg.

Igen, Isten kormányoz a földi birodalomban is, de úgy, hogy néha örültek kezébe ad óriási hatalmat – teljesen mindegy, milyen módon: választás eredményeként vagy más úton jutnak-e hozzá –, és mi csak hihetjük, hogy amit ezek az örültek tesznek, az valahol mégiscsak beleillik Isten jó és üdvös tervébe.

Bizony, Isten világkormányzó munkáját szemlélve is érvényes, hogy „az igaz ember hitből él”, mert akinek nincs hite, menthetetlenül elvész. Elvész, mert megbotránkozik az értelme, föllázad a szíve Isten ellen. Csak az állhat meg, akit Isten Lelke vezet és tart meg abban a hitben, hogy Isten bármit tesz, minden körülmények között igaz, és bár igazsága most mélyen el van rejtve, eljön a nap, amikor mindenki számára nyilvánvaló lesz, és igazolja azoknak a hitét, akik nem Istennel szemben akartak igazak lenni (Jób!). Így Isten igazsága lesz az ő igazságukká, Isten a maga igazságával igazítja meg őket.

Luther és Deutero-Ézsaiás

A mi értelmünk persze akkor is meg tud botránkozni, amikor Isten nem örült hatalmasságok gáztettei által büntet, hanem szabadító tettet visz véghez. Luther ezt az ószövetségi nép Babilonból történt szabadulásának példáján tanulta meg. A hívő zsidók számára a perzsa Kóres minden volt, csak nem Isten által felkent vezető. Deutero-Ézsaiás mégis Kórest nevezi az Úr felkentjének (a héberben „messiás”), aki által népét megszabadítja a fogságból és lehetővé teszi hazatérését ősei földjére. Pedig ez a Kóres nemcsak idegen nép fia, hanem vallási szempontból is pogány, bálványimádó. A próféta szerint ez Isten számára nem jelent akadályt: Isten kézen fogva vezeti Kórest, és véghez viteti vele akaratát anélkül, hogy ebből Kóres bármit is sejtene. Kóres azt hiszi, a maga isteneinek és a maga hősiességének

köszönheti, hogy hihetetlen gyorsasággal leszámol a babiloni hadsereggel, és úgy véli, a maga bölcsessége szerint jár el, amikor a babiloniak által elhurcolt népeket visszatelepíti hazájukba. Luther ennek alapján jut el arra a felismerésre, hogy nem a hatalmat gyakorlók hitétől, hanem Isten szándékától függ, hogy a hatalmon lévők regnálását a nép áldásként vagy átokként éli-e meg.

Azt természetesen Luther sem tartja hátránynak, ha az országot becsületes szándékú, hívő keresztyének kormányozzák. De tudja, hogy ez önmagában nem elég egy ország felvirágzásához. Mint ahogy a tönkremeneteléhez sem elég az, ha a vezetők pogány gazfickók. Ha egy országot, egy népet Isten megáld, az akkor is föl fog virágozni, ha vezetői szándékosan meg akarják rontani, és fordítva. Mert soha nem emberi szándékok, hanem mindig az isteni akarat határozza meg egy adott időben egy adott nép, nemzet sorsát. Ha tehát egy nép úgy érzi, rosszul megy a sora, akkor Luther szerint mindenek előtt önvizsgálatot és bűnbánatot kell tartania. (Luther szerint a török elleni harc is eleve kudarcra volt ítélve enélkül.) Ha viszont egy nép magábaszáll, őszintén megtér, akkor Isten megkönyörül rajta. Jobbra fordítja sorsukat, akár a meglévő hatalmat felhasználva, akár új vezetők hatalomba helyezésével.

Itt jutunk el a világi hatalomhoz való viszony kérdéséhez – bár előre bocsátom, hogy ez csak részkérdés, és a két birodalom, ill. kettős kormányzás problematikájában a főkérdés nem ez! Mert a főkérdés nem a világi, hanem a lelki birodalom és a lelki kormányzás! De mielőtt erre térnénk, vizsgáljuk meg Luthernak az 1525-ben kitört német parasztháború idején tett, sokak által sokat bírált, szerintem félreértett és félremagyarázott kijelentéseit.

Luther és a parasztháború

Amikor Luther a *De servo arbitrio*-ban azt mondja, hogy Isten hat mindenben, Isten nélkül a baltával lesújtani készülő gyilkos nem tudná kezét felemelni, sőt a sátán sem tehetne semmit, és Isten akaratának senki nem állhat ellen (Rm 9,19), akkor Istenről úgy beszél, mint aki „Deus in se” (Isten önmagában) cselekszik. A történelem porondján cselekvő Isten azt tesz, amit akar, azt használ fel hozzá, amit és akit akar: senkitől nem kér hozzá engedélyt, és senkinek sem tartozik cselekedetéről elszámolni. Ebben az összefüggésben a cselekvő Isten akaratát, pontosabban Istennek a cselekedeteiben megnyilvánuló akaratát számunkra megközelíthetetlen. Ilyenkor Istennel mint *Deus absconditus*-szal, mint elrejtőzködő Istennel van dolgunk. Ugyanakkor Isten ki is nyilatkoztatta magát igéjében. Hogy tőlünk, emberektől mit vár, azt elénk tárta törvényében. Ránk vonatkozó üdvözítő akaratát viszont evangéliumában hirdetteti, ami a bűnök bocsánata mellett Isten eljövendő országának ígérését tartalmazza. Az evangéliumban, nevezetesen a Hegybeszédben, elénk tárja azt a rendet is, amivel eljövendő országának polgárait, a Krisztusban hívőket, mint még itt élő, de a hitben mégis lelki közösséget, lelki módon akarja kormányozni. Mert a Krisztusban hívők – miként Pál mondja Ef 2,19-ben –, már most polgártársai az Isten eljövendő országába jutott szenteknek. De – teszi hozzá Luther – amíg itt a földön, testben élnek, polgárai annak a földi országnak is, ahol laknak. Nyugodtan élhetnek is ezzel a polgárjogukkal, ahogy pl. Pál is élt a római polgársággal járó jogával, amikor megbotozták. Mert római polgárt a római

birodalomban nem volt szabad megbotozni. Mint római polgár, ezt Pál nem volt köteles eltűrni. Igen ám, de eltúrte. És csak utána hivatkozott polgárjogára. Utólag. Azért túrte el, mert mint keresztyén, itt a földön a hitéért – Krisztust követve – kötelessége minden bántalmazást eltűrni. És Pált akkor a hitéért bántalmazták. Utólag viszont polgárjogára hivatkozva elérte, hogy ne tartsák tovább fogva. Luther számára ez az eset mértékadó. És csak ennek alapján érthetjük meg Luther Münzer Tamás mozgalmával és a vezetése alatt lázadó parasztokkal kapcsolatban tett megnyilatkozásait.

Luther számára Pál magatartása egyáltalán nem volt tudathasadásos, hanem nagyon is következetes. És Luther épp ezt a következetességet hiányolta Münzer és a parasztok gondolkodásából. Luther mindennek előtt azt rója fel Münzernek, hogy nem tud különbséget tenni a bűneset előtti világ, a mostani világ, és a között az eljövendő világ között, ami majd Krisztus visszatérésekor lép a mostani helyébe. A bűneset előtti világban létezett az az egyenlőségen alapuló igazság, amit a parasztok követeltek. A bűneset óta a világ ügyeiben Isten törvénye, a Tízparancsolat az irányadó, ez pedig – többek között – elfogadja a magántulajdon létét, sőt védelmezi azt. Az eljövendő világban pedig már nem lesz szükség Törvényre, mert ott Isten lesz minden, mindenkiben. Amíg azonban az eljövendő világ várományosai, a Krisztusban hívők ezen a földön élnek, addig csak lélekből részesei az eljövendő világnak, test szerint pedig ehhez a világhoz tartoznak. Ezért a gyülekezetben, az egyházban, mint lelki közösségben, Isten lelki kormányzása alatt állnak, aminek eszköze a bűnbocsánat és Jézusnak a Hegyibeszédben foglalt parancsolatai. Luther ellenfeleinek állításával szemben ez a megkülönböztetés egyáltalán nem vall tudathasadásra. Ellenkezőleg: ez következetes gondolkodást tükröz. Ez azt jelenti, hogy másként kell rendezni a dolgokat a világi életben – aminek természetesen a hívők is részesei -, és másként az egyházban, a gyülekezetben. És itt tevődik át a hangsúly a két birodalomról a kettős kormányzásra. A világot is, és az egyház lelki közösségét is Isten kormányozza, de más-más eszközökkel. A világot a törvénnyel. Az egyház lelki közösségét pedig az evangéliummal, nevezetesen a bűnbocsánattal és a Hegyibeszéd jézusi elveivel. Az egyik a világ törvénye, a másik a hívő ember számára kötelező szabály. Ha tetszik: a rám, a miránk vonatkozó szabály. Hogy egészen világos legyen: a hetvenszer hétszeri azonnali megbocsátás kötelezettsége és a jézusi elv, hogy ha egyik arcomat megütik, tartsam oda a másikat is, rám, mint hívőre nézve mindig, mindenhol kötelező, a világi hatóságtól viszont ez nemcsak nem várható el, hanem számára ez tilos. Neki a törvényhez és a törvényen alapuló joghoz kell tartania magát. És erre nyugodtan emlékeztethetem akkor is, amikor velem szemben jár el. Miután – mint hívő keresztyén – elszenvedtem a jogtalanul megüt. A hatóságnak természetesen nem kell odatartanom a másikat arcom, ha jogtalanul megüt. De semmiképpen sem üthetek vissza, és tiltakoznom is csak utólag lehet, miután az ütést elszenvedtem. Akkor emlékeztethetem a jogszerű eljárás kötelezettségére, persze lehet, hogy kapni fogok emiatt még egyet. Egyébként Mahatma Gandhi tökéletesen értette ezt, noha nem volt keresztyén, és vezetésével a szintén nem keresztyén indiai nép igen fegyelmezetten alkalmazta is a magát keresztyének gondoló brit birodalom hatóságaival szemben. Az eredmény az lett, hogy az angolok rákényszerültek India függetlenségének elismerésére. (Azóta persze Indiában is másként mennek a gondok: Gandhi ott is csak egyszer születik.)

Az elv tehát nem nehéz és nem érthetetlen, és alkalmazásához sem kell tudathasadásosnak lenni. Luther pedig éppen ennek az elvnek az alkalmazását hiányolta Münzer és parasztjai esetében.

Luther nehezményezi, hogy a parasztok nemcsak felsorolják anyagi természetű sérelmeiket, hanem Isten ígését használják eszközül arra, hogy Isten ítéletét megelőlegezve, önmagukat igaznak tüntessék fel, a földesurakat pedig Isten ítéletével fenyegezzék. Ezt az ígével, az evangéliummal való súlyos visszaélésnek tartja. De még ezt is lenyelné valahogy. Hanem amikor a parasztok a meghirdetett isteni ítélet általuk történő végrehajtását is kilátásba helyezik, akkor Luthernál betelik a pohár. Ezt írja a szász hercegeknek címzett levelében: „De ha többet akarnak tenni, mint az ígével küzdeni, ha törni, zúzni, ökölrel ütni is akarnak, akkor kegyelmességtek lépjen közbe... és azonnal utasítsák ki őket az országból.” Intés békére feleletül a sváb parasztság tizenkét pontjára című, 1525-ben kelt írásában pedig először az urakhoz fordul. Felhívja figyelmüket a parasztok lázongásában rejlő veszélyre: „Ez nagy és veszedelmes dolog, amennyiben a kettőre: Isten országára és a földi országra vonatkozik; mert ha ez a lázadás tovább harapóznék és győzne, el kellene pusztulnia mind a két birodalomnak, úgy hogy nem maradhatna sem a világi uralom, sem az Isten ígéje, hanem egész Németország örökre szóló pusztulása következnék...” Majd Luther nyíltan és kemény szavakkal az urakat hibáztatja a kialakult helyzetért: „A világi kormányzatban nem tesztek egyebet, mint nyúztok és kincset harácsoltok, hogy pompát űzzetek és döllyfösködjetek anynyira, hogy azt a szegény paraszt ember tovább már nem képes és nem is akarja tűrni. Nyakatokon van a kard; mégis azt hiszitek, hogy oly biztosan ültök a nyeregben, hogy senki ki nem üthet belőle... Hát jól van, mivel ti vagytok okai az Isten ezen haragjának, kétségkívül rátok is fogja azt kiönteni, hogyha még a mostani időben sem javultok meg. ... mert tudnotok kell kedves uraim, Isten rendeli úgy, hogy a ti zsarnokságotok az emberek nem képesek, nem akarják, sőt nem is tartoznak eltűnni. Meg kell változnotok és Isten ígéjének engednetek. Ha nem teszitek meg barátságos, készséges módon, meg kell tennetek majd erőszaknak és rombolásnak engedve.” Majd hasonló határozottsággal fordul a parasztokhoz is: „Nektek főképpen nemcsak arra kell ügyelnetek és teljes komolysággal azt szem előtt tartanotok, hogy ti mily sokan és mily erősek vagytok és amazoknak mennyire nincs igazuk, hanem arra is, hogy nektek mennyire van igaz jogotok és tiszta lelkiismeretetek. ... Először is, kedves barátaim, Isten nevével veszitek fel és kereszttyén csoportnak vagy egyesületnek nevezitek magatokat és azt mondjátok, hogy az isteni jog szerint akartok élni és cselekedni. Helyes; de azt is tudjátok, hogy Istennek nevé, ígését és megszólítását nem szabad hiába s haszontalanul venni, ... »mert nem hagyja az Úr büntetlenül azt, aki az ő nevé hiába veszi«. ... Ha az ő nevé hiába és haszontalanul veszitek, ...semmiféle szerencse, hanem csupa szerencsétlenség vár rátok. Ehhez alkalmazkodjatok. ... Másodszor ... itt van Isten ígéje, és ráadásul Krisztus szája által szól: »mert valaki fegyvert fog, fegyver által vesz is el«. Ez semmi mást nem jelent, mint hogy senki a maga gonoszságával ne bitroljon hatalmat, hanem mint Pál mondja: »Minden lélek a felső hatalmasságoknak engedelmes legyen, félelemmel s tisztelettel.« Harmadszor: azt mondjátok, hogy a felsőség nagyon gonosz és túrhetetlen; mert nem akarják nekünk megengedni az evangéliumot, és nagyon keményen terhelnek bennünket földi javainkban. Erre

ez a válaszom: hogy a felsőség gonosz és igazságtalan, ez nem ment semmiféle csődülést és lázongást. Mert a gonoszságnak megbüntetése nem egyesek dolga, hanem az csak a világi felsőséget illeti meg. ... Márpedig nem tagadhatjátok, hogy a zendülések olyannak látszik, hogy ti magatokat teszitek bírálkká önmagatok perében, és ti magatok akartok bosszút állni, és semmi jogtalanságot nem akartok elszenvetni." Pedig „az ember haragja nem szolgálja Isten igazságát”. Egy hívő sem szolgáltathat önmagának igazságot, hanem ezt Istenre kell bízni. Ha mégis magának akar igazságot szolgáltatni, akkor „ez nemcsak a keresztény jog és az evangélium ellen van, hanem a természeti jog és mindennemű méltányosság ellen is. De ha mégis megmaradtok szándékotok mellett, ... Isten nem engedi meg, hogy az ő igéjét s rendjét megszegje a ti garázdálkodástok; hanem mivel hogy dicsekedve isteni jogra hivatkoztok, és mégis ez ellen törtök, Isten el fogja ejteni ügyeteket és borzasztóképpen megbüntettet titeket, akik az ő nevére gyalázatot hoztok, sőt még ezen felül örökre elkárhoztat, amint azt fentebb mondtam. Mert a felsőbbség szemében észreveszitek a szálkát, de a gerendát, mely a tietekben van, nem látjátok. ... Mert igaz, hogy a felsőség elkövet igazságtalanságot, ... de sokkal inkább igazságtalanságot követek el ti, hogy Isten igéjét nemcsak akadályoztatok, hanem lábbal is tapossátok, és az ő hatalmába és jogába avatkoztok, amikor Istennek is nekimenve, magatokhoz ragadjátok a felsőség hatalmát, jogát, sőt mindenét, amije van, úgy hogy semmije sem marad neki. ... A felsőség jogtalanul veszi el vagyontok egy részét, de ti hatalmát veszitek el, amiből egész vagyona, teste és élete áll. Ezért ti sokkal nagyobb rablók vagytok, mint ők, és sokkal gonoszabbat akartok tenni, mint ők.” „Továbbá szólnunk kell még a keresztény és evangéliumi jogról, ... minthogy azzal dicsekesztek, hogy kereszténynek neveznek titeket. Halljátok hát, kedves keresztények, a ti keresztény jogotokat! A ti legfőbb Uratok, Krisztus, akinek a nevét viselitek, így szól: »Ne álljatok ellene a gonosznak gonosszal; hanem aki téged egy mérföldre kényszerít, menj el vele kettőre, és aki el akarja venni alsó ruhádat, add neki a felső ruhádat is. És ha valaki jobb felől ürcul üt, tartsd oda neki a másik arcodat is.« ... Miképp egyezik a ti törekvésetek ezzel a joggal? ... Ha ti nem akartok ezen joggal élni, ... Krisztus maga fogja az ő nevét letépní rólátok, ami nagyon végzetes lesz rátok nézve. ... Mert a keresztények önmagukért nem karddal és puskával harcolnak, hanem keresztviseléssel és szenvedéssel, miként vezérük, Krisztus sem forgat kardot, hanem függ a keresztfán. Ezért győzelmük nem parancsolásban és uralkodásban áll, és nem hatalomviselésben, hanem igenis áll alárendeltségben és erőtlenségben, amint azt Szt. Pál mondja 2Kor 10,4-ben: »Vitézkedésünk fegyverei nem testiek, hanem Isten ereje által vagyunk erősek«, mert „az ő ereje erőtlenség által lesz teljessé”. Ezért hát az legyen a ti nevetek és címetek, hogy ti azok az emberek vagytok, akik azért küzdenek, hogy semmi jogtalanságot és rosszat ne kelljen eltúrníük és elszenvetniük. ... Ezt a nevet viseljétek, a Krisztus nevét pedig hagyjátok békén.” - eddig az idézet.

Mint láthattuk, Luther a hívő kereszténynek az őt ért jogtalansággal szemben a tetteges küzdelmet nem engedi meg, legfeljebb a már elszenvedett sérelem utólagos szóvátételét tudja elfogadni. Luther szerint éppen az a keresztény szenved tudathasadásban, aki – letérve a Hegyibeszédben kijelölt krisztusi útról – tevőlegesen küzd azért, hogy ne kelljen sérelmeket, méltánytalanságokat elszenvednie. Aki világi eszközökkel, világi normák szerint küzd igazáért, vagy harcol világi

ügyekért és célokért, az a világ fia, és többé nem keresztyén: de akkor ne is nevezze magát annak! Ez alól Luther csak egy – nem lényegtelen – kivételt ismer. Ez az az eset, amikor – Jézus szavával – a császár azt követeli magának, ami csak az Isten illeti meg. Ilyenkor helye van, és csak ilyenkor van helye az ellenállásnak, a világi hatalommal szembeni engedetlenségnek. A hatalomnak – a törvényes keretek között – joga van polgárai vagyónával, sőt életével rendelkeznie, de soha nincs joga a lelkük leigázására vagy megvásárlására. A hatalom nem léphet fel – idézőjelben – lelkipásztorként, hogy előírja a polgároknak, miben és kiben higgyenek, milyen ideológiát fogadjanak el, milyen politikai nézetet valljanak, viszont milyen gondolatokat és eszméket kell elutasítaniuk, kiket szeressenek és kiket gyűlöljenek, és így tovább. De ilyen értelemben nemcsak a hatalomra, hanem még a tudományra is igaz: nem kényszerítheti művelőit vagy tanulóit tudományosság jelmezébe öltöztetett, de egzakt módon, a tudomány eszközeivel soha nem bizonyított tanok vagy állítások elfogadására. Az ember lelke a tudomány számára sem lehet eladó! Az emberi lelket leigázó vagy megvásároló tudomány saját szabályai szerint is hamis. Érdekes, hogy amikor nem ideig való javak, hanem lelkek megvásárlása és elrablása, és ezzel emberek örök sorsa forgott kockán, történelme során az egyház nagyon ritkán állt ellen a világi hatalomnak. Többnyire behódolt, sőt szolgalelkűen maga ítélte el azokat, akik mégis ellenálltak: gondolok pl. Ordass és a vele kitartók egyházi elítélésére. (Most persze azok „építik síremlékeiket”, akik egykor elárulták őket...)

Luthert két birodalomról, kettős kormányzásról szóló nézeteiért újabban a latin-amerikai „felszabadítás teológia” nyomdokait követő, észak-amerikai protestáns irányzatok részéről éri sok támadás. Ezzel külön előadásban lehetne foglalkozni. Csak megemlítem, hogy Luther Münzer Tamás mozgalmában is azt az alapgondolatot tartotta végzetesen hibásnak, hogy a hívők – akár erőszakos, akár békés – hatalomátvételével a végső ítélet előtt is Isten országát lehetne felállítani a földön. Münzernek ez a teológiai alaptévedése – felekezeti különbség nélkül – azóta is kísért.

Van-e még lelki kormányzás egyházunkban?

Az ördögöt nem véletlenül nevezi az Újszövetség *diabolos*nak: olyan szellemi hatalomnak, ami mindent a feje tetejére állít. Luther világosan beszél, amikor azt mondja, hogy Isten kormányozza a világot is, de ehhez eszközként nem az egyházat, hanem a mindenkori világi hatalmat használja, mert annak kezébe adta a kardot, hogy a törvénynek érvényt szerezzen. Ugyanakkor a hívőket Szentlelke által az egyházba gyűjti, hogy mint lelki közösséget, a Szentlélek eszközével, az igével, mindenek előtt az evangéliummal kormányozza. Luther szerint tragédia, ha ez a két dolog felcserélődik. Most nem arra gondolok, amikor az egyház világi hatalomra tör, bár ezt is lehetne említeni, hanem amikor a bűnözőkkel szemben a világi hatalom a törvény szigora helyett evangéliumi elveket alkalmaz. Persze Luther is azt mondja, nem baj, ha a törvény alkalmazói hívő keresztyén emberek, ez csak „megnemesíti a felsőbbtség tisztét”, írja, de az már baj, ha a tisztiséget viselő hívő keresztyének nem tudják megkülönböztetni tisztységüket a személyüktől. Személyükben lehetnek minden sértést elnéző, toleráns, nyájias emberek, de amikor

hivatalukat gyakorolják, akkor nem. Megint idézem: „Régebben a pápaságban a fejedelmek, a nagy urak és az összes bírák nagy félve mondtak csak halálos ítéletet, és alig merték a gyilkosokat, rablókat, tolvajokat és mindenféle gonosztevőket megbüntetni ... Pedig hát ez a dolguk, amit Isten rendelt nekik, amint Szt. Pál mondja Róma 13-ban: »Mert nem ok nélkül viseli a fegyvert, mert Isten szolgálja...« ... Frigyes herceg, a derék szász választófejedelem fölöttébb óvatos és gyenge volt a gonosztevők, főleg a szegénysorsú tolvajok megbüntetésében. »Bizony, az ember életét elvenni könnyű«, mondogatta, »de vissza nem lehet adni.« János herceg, szász választófejedelem pedig egyre csak azt hajtotta: »Ejnye, hátha megjavul még!« Ez a lágyszívűség, ez a kesztyűs kéz okozta, hogy az ország teli lett gonosztevőkkel. A szerzetesek rábeszéltek a fejedelmeket, hogy kegyelmesek, jóságosak és béketűrők legyenek; csakhogy a felsőbbség és az urak nem lehetnek szelídek.” - eddig Luther. Ehhez csak annyit tennék hozzá, hogy az igazságszolgáltatás modern elvei is megérnének egy külön tanulmányt.

Másrészt viszont, az egyházon belül a középkorban teljesen világi elvek szerint folyt a kormányzás. A Corpus Iuris Canonici-t, az úgynevezett kánonjogot tekintették a katolikus egyház alkotmányának. A mai napig is az, bár nemrég megújították. Pedig – vallja Luther – az egyháznak, mint Isten népének, nem jogi, hanem lelki kormányzás alatt kell állnia. „Kárhóztatandó” és „kifogásolható” dolognak mondja, ha az emberek lelkiismeretét – idézem - „emberi joggal és szokással akarják igazgatni és Istenhez vezetni. S azért ebben az ügyben a Szentírás, az Isten ígéje szerint kell cselekedni. Mert Isten ígéje és emberi tan egymással ellenkeznek. ... Emberi szó és emberi tan állította fel és rendelte el azt a dogmát, hogy a tan feletti ítélkezést a püspökökre, a tudósokra és az egyetemes zsinatokra kell bízni. ... Mert Krisztus éppen az ellenkezőjét állítja: elveszi ezt a püspököktől, a tudósoktól és a zsinatoktól, és a tan megítéléséhez való jogot és hatalmat – mind e kettőt – odaadja minden egyes keresztyénnek és ezáltal a keresztyének közösségének, amikor Jn 10,14.27-ben ezt mondja: »Az én juhaim ismerik az én szavamat« és ismét: »az én juhaim idegen pásztort nem követnek, hanem elfutnak attól, mert nem ismerik az idegenek beszédét«, és ismét: »aki énelőttem jött, mind tolvaj és rabló, de a juhok nem is hallgattak rájuk«. Íme, itt látod már világosan: kit illet meg a jog, hogy a tanítás megítélje. Pápának, püspöknek, tudósnak és mindenki másnak jogában van tanítani, de a juhoknak kell megítélniük, vajon Krisztus hangján szólnak-e vagy az idegenek hangján. Barátom, mit mondhatnak erre azok, akik a külső látszat szerint ítélnek, és örökké azt zúgják: »Zsinatok! Zsinatok! Az egyetemes zsinatok tekintélye dönt e kérdésben: a tudósokat, a püspököket, a nagy többséget, a sokaságot kell meghallgatni, a régi gyakorlatot, a régi szokásokat kell figyelembe venni!« Azt hiszed talán, hogy az Isten ígéjének ki kell térnie a te régi gyakorlatod, szokásod, püspökeid elől? Soha többé! ...de ahol az Isten ígéje mellettünk szól, akár tetszik nekik, akár nem, ők térjenek ki előlünk, és hallgassanak a mi szavunkra! Itt látjuk, mennyire bízatsz azokban, akik emberi szóval igazgatják a lelkeket. Nos, hát ki nem látja ebből, hogy minden püspök, konvent, kolostor, főiskola a maga összes testületével Krisztus ezen világos, könnyen érthető szava ellen dühöng, miközben a tanítás megítélésének jogát a juhoktól szenttelenül elveszik, és maguknak tulajdonítják..., amiért őket bizonytalansággal, farkasokkal és ellenséges indulatú hamis keresztyéneknek, szakadároknak kell tekintenünk, mint akikről itt nyilván-

nosan bebizonyítottuk, hogy az Isten ígését nemcsak megtagadják, hanem azzal szemben állnak, az ellen cselekszenek, éppen úgy, mint azt az Antikrisztusnak és országának cselekednie kell Szent Pál jövendölése szerint. És Krisztus ismét azt mondja Mt 7,15-ben: »Őrizkedjétek a hamis prófétáktól, akik juhok ruhájában jönnek hozzátok, de belül ragadozó farkasok.« Lásd, itt Krisztus nem a tanítókra és prófétákra bizza a tanítás megítélését, hanem a tanítványokra, vagyis a juhokra, ... és ezek szerint nem lehet a hallgatók között, hanem csakis a tanítók között a hamis próféta. S azért kell minden tanítónak a maga tanáival együtt alávetnie magát a hallgatók ítéletének.”

Ezzel Luther nem azt mondja, hogy püspökökre és egyházkormányzati szervekre – a zsinatot is beleértve – ne lenne szükség. Hanem olyan püspökökre, olyan egyházi intézményekre, olyan zsinatokra nincs szükség, amelyek – mint az ő korában – fölébe helyezik magukat az Isten ígéjének, és az egyházat nem a Szentlélek eszközével, az ígével, hanem világi eszközökkel, a világi hatalomgyakorlás módszereivel akarják igazgatni. Ennek eredményeként persze a világ kétségkívül klerikalizálódik, ám ennek az egyház szekularizációja az ára. A Luther korabelinél klerikalizáltabb államot nehéz elképzelni, ugyanakkor az egyház éppen azért érett meg a reformációra, mert szinte teljes mértékben elvilágiasodott: az egyház kormányzásából pedig az Isten ígését, pontosabban Krisztus evangéliumának hatalomgyakorlásra vonatkozó rendjét a jog szorította ki. Meg merem kockáztatni, hogy az öklét a magasra emelt Szentírásan nyugtató Luthert ábrázoló szobrok akkor tükröznék hitelesen a reformáció korának hangulatát, ha az ilyen Luther szobrokkal szemben fölállítanák az öklét a Corpus Iuris Canonici-n nyugtató X. Leó szobrát.

Mielőtt ujjal mutogatnánk a megreformált, de végső soron fenntartott Corpus Iuris Canonici fundamentumán álló mai Rómára, söpörjünk a magunk portája előtt. Egyházkormányzati gyakorlatunk a mögöttünk levő fél évezred alatt milyen irányba fejlődött, és merre tart ma?

A 16. században, amikor a Wittenbergből hazatérő magyar Luther-tanítványok a gyülekezetekben prédikálni kezdtek, a török által szétzilált és megbénított régi egyházi hierarchia sokáig nem tudott a jog eszközeivel fellépni, reformátor prédikátoraink pedig nem akartak a jog eszközeivel élni egyházszervező munkájuk során. Mégis gombamód szaporodtak a lutheri reformációt követő gyülekezetek, és újra megteltek a kiürült templomok, benépesültek a kiürült parókiák. Általában megelevenedett az egyházi élet. A Szentlélek egyházat megőrző, megújító és megelevenítő munkájának nem volt belső akadálya. Tartottak ugyan zsinatokat, de azokon a jog nem csorbította az Írás tekintélyét. A külső akadályok ugyan hatalmasak voltak, de ezek a Lélek munkáját nem tudták érdemben gátolni. Aztán jött az ellenreformáció vészorszaka. Az üldözések megtették hatásukat: félelemből, megalkuvásból, vagy hogy életüket mentse, sokan elhagyták az evangéliumi hitet, egyházunk lélekszám tekintetében kisebbségbe szorult. A megmaradt gyülekezetekben azonban még ekkor is eleven volt a lelki élet. Ami az egyházkormányzást illeti: püspököknek lenni – már amikor egyáltalán lehetett püspök – inkább jelentett életveszélyt, mint karriert. Zsinat szóba sem jöhetett, mégis volt a szó valódi értelmében lelki kormányzás, melynek eszköze az evangélium volt. A Rákóczi féle szabadságharc szabadabb körülményei között aztán kibontakozott sőt virágzásnak

indult az egyházjog, aminek terméke a nevezetes Rózsahegyzi zsinaton 1707-ben elfogadott egyházalkotmány. Innentől kezdve egyre inkább belopakodtak egyházunkba a világi hatalomgyakorlás eszközei és módszerei, és megkezdődött a lelki kormányzás gyengülése. II. József türelmi rendelete megszüntette az üldözést, aminek eredményeként a protestáns lelkészek – ha lassan is – a katolikus papokéhoz hasonló társadalmi rangra kezdtek szert tenni, püspökeink pedig – ha sokkal szerényebb mértékben is – de a katolikus püspökökhöz hasonlóan, lelki vezetőből egyházi hatósággá és egyúttal világi méltósággá kezdtek válni. Ezzel a lelki kormányzás tovább gyengült. És ha egy nagy időugrással a kommunista diktatúra éveiben külső kényszerből bekövetkezett változásokat nézzük, azt kell megállapítanunk, hogy egyházkormányzásunk kicsiben bár, de kísértetiesen hasonlóvá lett a katolikus egyházéhoz. A világi hatalomgyakorlás módszerei és eszközei uralkodóvá váltak, a lelki kormányzás utolsó nyomai is eltűntek. Hogy aztán a rendszerváltással kibontakozó tendencia, a püspöki túlhatalomnak egy permanensen ülésező zsinat hatalmával való egyre nagyobb mértékű ellensúlyozása hová vezetett, azt napjainkban látjuk. Hogy az ilyen körülmények között születő egyházkormányzati döntésekben hány százaléknyi szerep jut – jut-e szerep egyáltalán? - Isten igéjének, az evangéliumnak, és mennyi a jognak, annak megítélését a tisztelt hallgatóságra bízom.

Bármennyit is hivatkozunk a jogi szabályozásnak a jó rend biztosítása érdekében való szükségességére, Luther szerint az egyházat lelki módon, a Szentlélek eszközeivel: Isten igéjével, Krisztus evangéliumával kell kormányozni. Az Írás ugyan tanúságot tesz arról, hogy „jog és igazság az Isten trónjának támasza”, de ezt Isten világkormányzó munkájára érti. Arra pedig még csak utalás sincsen, hogy a jog a Szentlélek egyházkormányzó munkájának eszköztárában szerepelne. „Tetszett a Szentléleknek és tetszett a jogászoknak” – nos, – elnézést kérek a jogászoktól –, ez a kettő az egyházkormányzás területén nem szokott összejönni. Jézus Hegybeszédben kifejtett, már idézett elvei – „tartsd oda a másík arcodat is”, „add oda az alsó ruhádat is”, „menj vele kétszáz lépésre”, ne kérd vissza a kölcsönt, „ne állj ellen a gonosznak”, „jóval győzd le a gonoszt”: nem a jog, hanem a szeretet nyelvén írt törvények. Ami a szeretet számára természetes, az a jog számára nonszensz. A Szentlélek az igében valószínűleg ezért nem rendeli el, hogy az egyházban legyenek bíróságok. Bíróság csak a jog alapján tud ítélni és a jog nyelvén tud ítéletet hirdetni. Egyházi testületnek pedig a szeretet alapján lenne csak szabad döntéseket hoznia, és azokat a szeretet nyelvén kellene kihirdetnie.

Végül szólni kell még arról, hogy Luther szerint a Szentlélek az igébe belefoglalta a lelki kormányzásnak egy csodálatos eszközét: ez a potestas clavium, a kulcsok hatalma. Luther nyomatékosan két kulcsról beszél: oldó kulcsról és kötő kulcsról. Az oldó kulcsot a gyónást követő feloldozásban mindig is használta egyházunk, de mi a helyzet a kötő kulccsal? Pedig Luther hangsúlyozza, hogy azt is használni kell: az ő szóhasználatában ez az úgynevezett „kis átok”, a föloldozás megtagadása és az Úr asztalától való eltiltás mindaddig, amíg valaki valamilyen nyilvánvaló bűnt nem akar bűnként elismerni, azt nem hajlandó megbánni, illetve nem akar vele felhagyni. Ha valaki olyan életvitelt folytat, ami összeegyeztethetetlen Krisztus jelenlétével az ő életében, és ami az ő jelenlétét az egyház közösségében lehetetlenné teszi. Az Újszövetség két példát ismer erre: ha valaki életvitel szerűen lopásból tartja

fenn magát, vagy ha házastársán kívül mással folytat szexuális viszonyt. A kötő kulcs alkalmazását ilyenkor sem valamilyen büntető, megtorló szándék kell hogy motiválja, hanem az érintettnek az örök élet, az üdvösség számára való megmen-tésének szándéka. Azzal a reménnyel kell alkalmazni a kötő kulcsot, hogy egy idő elteltével majd éppen ez teszi lehetővé az oldó kulcs használatát. Azért szükséges kötni, hogy az ilyen – Luther szavával – megátalkodott bűnös végül magába szálljon, bűnét elismerve bűnbánatot tartson, bűnös életvitelével szakítson. Így majd ő is részesülhet a feloldozásban és ismét részt vehet az úrvacsorai közösségben, és ezzel visszafogadtatik az egyház láthatatlan lelki közösségébe.

Miután már eleget faggattuk Luthert Isten világkormányzó munkájáról és a vi-lági hatalom iránti engedelmességről, engedjük, hogy végül Luther faggasson min-ket: megértettük-e mondanivalója második és fontosabb felét az egyház lelki kor-mányzásáról? Van-e még egyáltalán lelki kormányzás egyházunkban? Szeretetlenben fogannak-e és a szeretet nyelvén íródnak-e egyházi törvényeink? A Hegyibeszéd elveit tükrözik-e az egyházkormányzati intézkedések? És végül, de nem utolsósor-ban: hogy állunk a kötő kulcs használatával a ránk bízottak lelki kormányzásában, a lelkipásztorkodásban?

Kertész Eszter

Időutazás

Árnyasodnak mind a régi utcák,
és szűkülnek a régi terek,
és nyelvemen kimondatlanul
mohosodnak a régi nevek.

Még szoknom kell, hogy megnőnek a fák,
hogy fény és víz veri a tereket,
hogy nem áll meg forgás és növés,
fényár, vízár, időár veletek.

De jól van így. A régi nyarak lombja
humusza a mának: mindenek mélyén
van a múlt és *van* az öröklét.
És imafüzérként a régi nevek.

Fehér Károly

Luther és Mária

Luther Magnificat-magyarázata

Takács János ny. lelkész fordításának felhasználásával¹

Az alcím jelzi az előadás határait és azt is, miért áll Luther neve az első helyen és Máriáé a másodikon. Luther előbb énekelte-imádkozta a Magnificatot mint magyarázta. A három újtestamentumi zsoltár (canticum) beleépült a zsolozsma három órájába: Zakariás éneke (Benedictus) a reggeli dicséretbe, Mária hálaéneke (Magnificat) a vesperásba, Simeon éneke (Nunc dimittis) pedig az utolsó órába, a kompletóriumba. Tehát a szerzetes-Luther naponta imádkozta a Magnificatot is.

A canticumok jelentik az illető imaidő csúcsát. A vesperás és benne a Magnificat jelentőségét az is emelte, hogy azon a szerzetesi közösséggel együtt általában a gyülekezet is jelen volt. Várhegyi Antal 1993-ban megjelent Liturgikája szerint a Magnificatot és a Benedictust éppen olyan ünnepélyességgel kellett és kell ma is énekelni mint a misében az evangélium olvasását.²

Ha az ünnepélyesség rítusa nem is, de a vesperás és benne a Magnificat magától értődő természetességgel élt tovább az evangélikus reformáció istentiszteleti életében, és reménység szerint újra szerves része lesz az evangélikus spiritualitásnak.

A szerzetes-Luther a négy, időszaki Mária-antifona „társaságában” énekelte-imádkozta a Magnificatot. Advent 1. vasárnapjának vigiliájától február 2-ig az „Alma Redemptoris Mater”, február 3-tól Nagyszerdáig az „Ave Regina coelorum”, Nagyszombattól Pünkösöd utáni szombatig a „Regina coeli laetare”, Szentháromság ünnepétől Adventig pedig a „Salve Regina coelorum” volt soron. A négy Mária-antifonára azért szükséges utalnunk, mert Luther a Magnificat magyarázata során direkt vagy közvetett módon hivatkozik az említett antifonák egyes kifejezéseire, pozitíven vagy negatíven ítélve meg azokat.

A „Salve Regina” antifonának rövid, de annál izgalmasabb utóélete volt az evangélikus reformáció német területén. Ferenczi Ilona kutatása nyomán van erről tudomásunk.³ Sebaldus Heyden, a nürnbergi Szent Sebaldus rektora az 1523-as birodalmi gyűlés istentiszteletére „krisztologizálta” a „Salve”-t, de az átalakított „Salve” sohasem vált szerves részévé a reformátori kegyességnek.⁴

A Magnificat magyarázatától ne várjunk evangélikus mariológiát. Az evangélikus egyháznak krisztológiája van, ezen belül van szó Szűz Máriáról. Érdemes itt idézni a „Katolikus egyház katekizmusa”⁵ egyik tézisét: „Amit a katolikus hit Szűz Máriáról vall, azon alapszik, amit Krisztusról hisz. Az, amit viszont Szűz Máriáról tanít, megvilágítja a Krisztusba vetett hitét”.

¹ MAGNIFICAT (Mária éneke) Írta: Dr. Luther Márton. Fordította: Takács János. (A fordító kiadása, Szeged, 1989.)

² (208. old.)

³ Magyar Egyházzene, 2003/2004. 4. sz.

⁴ A „Salve Regina, mater misericordiae” helyén „Salve, Iesu Christe, rex miseracordiae”, az „advocata nostra” helyén „Mediator noster”, az „Et Iesum, benedictum fructum ventris tui, nobis post hoc exilium ostende” helyén „O Iesu benedicte, faciem Patris tui” került.

⁵ 1993.

A Magnificat magyarázatának bevezetőjében Luther megüti az alaphangot, amely végig cseng egész írásán: *a Magnificat a mélységbe tekintő Isten dicsérete*. Mária nem képzileg: „A magasztos Szűz Mária a Szentlélek megvilágosítása és tanítása nyomán tapasztalatból beszél. A Szentlélek pedig azt tanítja Istenről, és ezt a tapasztalatot ajándékozza Máriának, hogy Isten a 'mélységbe', a jelentéktelenre és a senkire letekintő Isten”. Isten „munkamódszere” a teremtéstől kezdve mindvégig azonos: a semmiből és a senkiből, a jelentéktelenből és lenézettből élőt, tiszteletré méltót, boldogot formál. A világ ennek pontosan az ellenkezőjét teszi: nem akar a mélybe nézni, hanem a nagyokhoz dörgölődzik.

Isten azért vetette Egyetlenét, Jézus Krisztust minden nyomorúság legmélyébe, hogy rajta szemléltesse, hová irányul az ő tekintete. *Az ember akkor kezd ujjongani, amikor megtapasztalja, hogy Isten a senkikre tekint.* „A mennyei szentek és üdvözültek is azért dicsőítik Istent, mert meglátta őket a mélységben, és így szeretetreméltónak ismertette meg magát” (Zsolt 45,18). *Így Isten kedves Anyja arra tanít, hogyan lehet Istent megismerni, szeretni és magasztalni.*

Luther szinte nem tud betelni a lehajló, a reménytelenül semmire tekintő Isten magasztalásával. Így érti Ézs 11,1 próféciját is. A törzsök, a tuskó, a gyökér nem sokat ígér.⁶ A reménytelenséget idézi. Mégis: „Bár Dávid nemzetsége és törzs már elszegényedett, lenézetté vált, belőle sarjadt a vesszőszál: Mária, Máriából pedig a virágszál: Krisztus.” Abból a Máriából sarjad a vessző és virágszál, akit „Annás vagy Kajafás úr még cselédlánynak sem fogadott volna fel.” Itt rejlik Mária Magnificatjának indítóoka.

Bár Luther mondatról mondatra halad magyarázatában, mégis két főrészt lát a Magnificatban: „Miután Mária befejezte a vele kapcsolatos, neki adott isteni javakról szóló magasztaló éneket, sorra veszi Isten cselekedeteit, amelyeket általában minden emberen véghezvisz. Azokat is megénekli, és megtanít Isten cselekedeteinek, módszerének, természetének és akaratának ismeretére”.⁷ Az egyszeri, a megismételhetetlen lehajlás, és a minden emberre érvényes isteni szándék dicsérete forr itt csodálatos elegységbe.

*„Magnificat anima mea Dominum”
(Magasztalja az én lelkem az Urat)*

Mária nem önmagában tetszeleg, éneke Isten tetteiről szól. Tapasztalattá lett benne a zsoltár: „Ízleljétek és lássátok, hogy jó az Úr. Boldog, aki benne bíz!”⁸ Ezután elég hosszasan időzik az „anima” értelmezésével, és olyan trichotomiát taglal, ami – legalábbis számomra – követhetetlen. De summázó gondolata igazához nem fér kétség: ha a hit (bizalom) nem szent, akkor semmi sem az. Innen érthető, hogy a tévtanítók mindig a hitnél próbálják rászedni az embert. *A hamis hit kétféleképpen énekelte hamisan a Magnificatot. a). Feltételesen: ha majd jót tett velem. Idézi Zsolt 49,19-et: „Dicsérnek téged, ha majd jót tettél velük”. b). Beképzeltlen: mintha magától értődnék, hogy Isten megajándékoz minket.*

⁶ Lásd a „Salve, regina caelorum antifona „radix”-át!

⁷ 35. old.

⁸ Zsolt. 34,9

Mária éneke nem hamis. Magán tapasztalja ugyan Isten csodálatos munkáját, de akkor is boldog lett volna, ha másnak jut ez a jótétemény, másnak is tiszta szívvel kívánta volna azt. Akkor sem duzzogott volna, ha szeme láttára veszi el tőle az Isten, és másnak adja. Nem akart több lenni, mint a Vendég boldog szállása és készséges vendéglátója.

„Isten Anyja (Theotokosz!) minden teremtmény fölé emelve, a legigénytelenebb cselédlányt sem tekintette önmagánál kisebbnek.” És nyomban kapcsolja a mindenkire érvényes pásztoroló szót: „De mi? Egy kis vagyon, kicsike tekintély, - és már határa sincs igényünknek”.

„*Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo*”
(És az én lelkem ujjong Istenben, az én Üdvözítőmben)

Mária tudja a sorrendet – mondja Luther. Előbb nevezi Istent Urának mint Üdvözítőjének. Az „élvező keresztyének” inkább az ajándéknak örülnek, mint az Ajándékozónak. Újra idézi Zsolt. 49,19-et, majd Jézust: „... azért (kerestetek), mert ettetek a kenyerekből és jóllaktatok” (Jn 6,26). „Az igazi menyasszony ezt mondja Krisztusnak: ‘Te magad kellesz, nem az, ami a tied. Jósorsomban sem vagy kedvesebb, balsorsomban sem szeretlek kevésbé’. Mária, Isten Anyja, nem esik kísértésbe, csodálatos megtiszteltetésében sem, nem az Istentől nyert javaknak örül. hanem Istennek, Üdvözítőjének. „Sokan azonban elsősorban a maguk haszna érdekében teszik a jót, és élnek rendesen. Haszonlesők ezek, béresek és nem fiak, nem örökösök. Elvárják, hogy az Isten cselédként szolgálná ki őket. Olyanok, mint Izráel fiai, akik a mennyei kenyér mellé még hagymás-foghagymás húst is kívántak.” (4 Móz 11,4). „Kitagadást érdemelne a haszontalan gyermek, ha csak az örökségért szeretné az apját”.

„*Et respexit humilitatem ancillae suae...*”
(Rátékkintett szolgálóleánya megalázott voltára)

Luther a „humilitas” igazi értelmét keresi. Prelátusokat említ, akik „humilis”-nek nevezik magukat, de mégis rangot értenek alatta. Mária most talán az alázatossággával dicsekszik? Isten előtt az alázatossággal sem lehet dicsekedni. Az Írás a „megaláztatásra”, a „semmivé tevésre” használja a „humiliare” igét. A „humilis” lenézett, szegény, mint Jób, mint az elűzött Dávid, és mint Krisztus, a minden nyomorúságban lévő keresztyénnel együtt. Ez az a mélység, amelybe Isten tekint.

Mária sem méltóságával, sem méltatlanságával, sem szüzességével, sem alázatával nem dicsekszik. *Csak azzal, hogy Isten rátékkintett!* Ezért nála a hangsúly nem a humilitas-ra, hanem a respexit-re esik! „Ha a fejedelem kezet nyújt a koldusnak, nem a koldus szegénységét, hanem a fejedelem kegyét szokták dicsérni.”⁹ Ez a szűz nagyon szívesen megmaradt volna jelentéktelenségében, eszébe sem jutott, hogy alázatos volt. „Az alázat finom és fennkölt valami, ami kizárólag Isten szemének van fenntartva.”

Mária mindennek előtt arról énekel, amit Isten v e l e tett: rátékkintett! Ebből tanulja meg a keresztyén, hogy elsősorban azzal törődjk, amit vele tett az Isten. Jézus is kiigazítja Pétert, amikor János sorsa felől érdeklődik.¹⁰ Ellenpéldaként említi a szerzetesi csuhában való temetkezés divatját. „Már nem csupán idegen cse-

⁹ A „humilitas” mögötti görög „tapeinószisz” az igénytelenség iránti érzéket, hajlandóságot jelenti.

¹⁰ Jn 21,21

lekedetekkel, hanem idegen ruhával akarják az embereket üdvözíteni... Isten v e - l e d akar cselekedni. Üdvösségedet más cselekedetére nem építheted, csak arra, amit benned végzett el. Ezt mutatja a Szűz példája." Helyes elfogadni mások segítő imádságát, hiszen imádkoznunk kell és tennünk is egymásért, de Isten munkájának a mellőzésével senki ne hagyatkozzék mások cselekedeteire. *Mária példánk legyen Isten bennünk végzett munkája dicséretében, de a másokért végzett tettei dicséretében is.* Példaként említi Pált és Silást, akik beszámolnak a jeruzsálemi gyülekezet vezetőinek.¹¹ Ugyan vita után, de együtt örülnek Isten munkájának.

„Az az igazi Mária-tisztelet, ha nemcsak boldognak mondjuk, kalapot emelünk, térdet hajtunk, tempломot építünk, hanem őt Isten előtti nagy egyszerűségében, csodáljuk Isten nagy kegyelmét, amivel Isten rátekintett. Ilyenkor mondjuk igazán: Ó, boldogságos Szűz Mária!”

*„Quia fecit mihi magna, quia potest est, et sanctus nomen eius.”
(Nagy dolgokat cselekedett velem a Hatalmas, és szent az ő neve)*

Elgondolkodtat Mária szűkszavúságán. „Minél mélyebb a lélek áhítata, annál kevesebb a szó. Máriát sokan nagy hűhóval tisztelik, mintha alvót akarnának ébresztetni, és mintha kioktatásra szorulna. Mária rövidre fogja a szót. Pál apostol az ilyeneket nevezi „spiritu ferventes”-nek, léleekben izzóknak.”¹²

A nagyot, a legnagyobbat is szűkszavúan mondja el: *Isten anyjává lett.* Az iránta való tisztelet egyetlen szóban kifejezhető: Theotokosz, Mater Dei, Deiparens, Isten Anyja. Nem szolgált rá, nem is számított rá. Ezért csodálkozik. Ennek nem mond ellent a „Regina coeli” antifona „Quem meruisti portare” állítása sem. „Hiszen a szent keresztről is ezt éneklük, noha az csak fa: *Sola digna tu fuisti ferre mundi victimam – Csak te volotál hordozni méltó üdvösségiünk zálogát!*”¹³ A kereszt méltósága abban állt, hogy alkalmas volt a keresztnek. Máriát Istenanyaságra is az méltatta, hogy Isten rendelte annak. Nem tennénk Mária kedvére, ha az ő méltóságával Isten kegyelmét rövidítenénk. „Méltatlan lenne, ha Isten végezné a munkát s Mária kapná érte a tiszteletet!” Mária maga is így szólna: „Engem ne magasztaljon senki, hogy Isten Anyjává lettem. Elég, ha velem örvendeznek és boldognak mondanak, hogy Isten így tett velem.”

Megszenteli Isten nevét!

Nem kürtöli világgá h o g y a n lett Istenanyává. „Jár-ke, mint azelőtt, söpör, főz, mosogat, megfeji a tehenet... Csodálatos emberi lény: megszenteli Isten nevét. Ebben is példánk: ebben a világban nem lehetünk el Isten javai, így tisztelet nélkül sem. De ha dicsér bennünket valaki, ragaszkodjunk a Theotokosz példájához!”

„Et misericordia eius...”

(Irgalma megmarad nemzedékről nemzedékre)

„Miután befejezte Mária az önmagáról és a neki adott javokról szóló, Istent magasztaló énekét, *sorra veszi Isten cselekedeteit, amelyeket általában minden emberen véghez visz,* megtanít Isten cselekedeteinek, módszerének, természetének, akaratának helyes ismeretére.

¹¹ Csel 15,4

¹² Rm 12,11

¹³ Venantius

1/. *Irgalmas.* Ellentéte a gőgös hajthatatlanság. Ellenpéldaként említi Jób barátait: „Agyba-főbe dicsérték Istent, és nagy bölcsen vádolták Jóbot. A magunk igaza mellett ki kell tartanunk, de meg kell elégednünk a bizonyágtétellel. Ha valaki nem tud érvényt szerezni az igazságnak, bízza Istenre az ügyét. Ha azt akarja, hogy győzzünk, megteszi. Ha nem, elégedjünk meg irgalmasságával. A győzelmet elvehetik tőlünk, a tanúskodást nem!”

Az uralkodók sokszor istenfélelem nélkül akarnak érvényt szerezni igazságuknak, és azt vérontás árán is kezükben tartani. „Aztán az ilyen vérengző, dühödő, őrző lelkiállapotban mennek áldozni, böjtölni, misét hallgatni, templomi alapítványokat tenni, úgy, hogy nem lenne csoda, ha megnyílnék alattuk a föld.”

A próféták, Krisztus és az apostolok is szenvedtek Isten igéjének elnyomása miatt, de készek voltak azt elszenvedni. „E téren senki se kövessen el erőszakot, azaz az evangélium igazságát senki se akarja erőszak alkalmazásával esztelenül kivívni vagy megvédeni,... hanem bízunk mindent könyörgéssel és esdekléssel az Ő irgalmasságára.”

„*Dispersit superbos...*”

(Szétszórta azokat, akiknek gőgös a szívének indulata)

2/. *Összetöri a lelki felfuvalkodottságot*

Krisztus erőtlen a keresztben, mégis akkor a leghatalmasabb. Ugyanígy voltak erősek a vértanúk és győztek. Ahol emberi erő lép sorompóba, onnan eltávozik Isten ereje. Ha felfúvódott a hólyag, és úgy tűnik, minden jól megy, mert magasra szállt, Isten beleszúr a hólyagba, és mindennek vége. Az a bajunk, hogy nem ismerjük Isten jellegzetes működését, és így aztán erejét, karját és irgalmasságát sem.

„*Deposuit potentes a sede...*”

(Hatalmasokat döntött le trónjukról)

3/. *Megalázza a nagyokat.*

Ezt hitben kell kivárni. Nem olyan gyorsan semmisíti meg őket, mint megérdemelnék. Egy darabig futni hagyja őket, míg hatalmuk csúcsára nem érnek. Akkor összeomlik minden, bármiféle külső hatás, támadás nélkül is. „Isten nem a trónokat töri össze, hanem a hatalmasokat taszítja le trónjukról”. (A rend és a zsarnokság ellentétes!)

„... *et exaltavit humiles.*”

(... megalázottakat emelt fel)

4/. *Alacsonyisorban lévőket emel fel.*

A felemelés nem helycserét jelent. Nem kerekednek felül, hanem Isten többet és jobbat ad nekik a nagyok gőgjénél.

„*Esurientes implevit bonis...*”

(Éhezőket látott el javakkal)

5-6/. *Éhezőket töltött be javakkal.*

Azok az éhezők, akik szívesen szenvednek hiányt, különösen akkor, ha Isten vagy az igazság miatt erőszakkal kényszerítenék erre. De van-e senkiházibb, mint az, aki saját gonoszsága miatt szenved hiányt? De mivel nem a maguk hasznát keresték, a pátriárkáknak nem jelentett hátrányt a gazdagságuk, Dávidnak a királyi trón, vagy Dánielnek a hatalom Babilóniában.

A gazdag halálában veszi észre, hogy semmije sincs. Az éhező is csak a végén ismeri fel Krisztus szava igazát: „Boldogok vagytok, akik most éheztek, mert megelégtettek!”¹⁴ – és az Istenanya drága biztatását.

Viszont: miféle hit az, amely csak addig mer hinni Istenben, ameddig az öszszegyűjtött tartalékból telik? Vagy ha behúzódnak a sarokba, és némák maradunk az Isten ígéjének, az igazság és a jog megtiprásának láttán, mert féljük kenyerrünket? Bele kell menni az ínség és a megaláztatás kellős közepébe, hogy Isten munkálkodhassék. Mi lenne, ha megelégténe, mielőtt éheznel, s felemelne a megaláztatás előtt? Csaló lenne, és nem tehetné meg, amit ígért.

*„Suscepit Israel puerum suum...”
(Felkarolta szolgáját, Izraelt)*

Isten hat, minden emberen véghezvitt cselekedete elsorolása után visszatér az elsőhöz, és a Magnificatot Isten minden más cselekedetén felülálló művével, az inkarnáció csodájának magasztalásával fejezi be. Megvallja, hogy az Isten szolgálóleánya az egész világ szolgálóleányává lett azzal, hogy a benne véghezvitt művet az egész Izrael javára törtéjtnek látja. De csak az Istennek szolgáló Izraelnek válik javára Krisztus inkarnációja. Erről az Izraelről beszél Pál Titusz 2-ben és Péter első levele 2,9-ben. Ebben a „felvételben” kegyelemből részesülünk. Isten nem az érde-meinkről, hanem az ő irgalmasságáról emlékezik meg.

De most miért a „megemlékezésre” és nem a „rátekintésre” esik a hangsúly? Azért, mert MEGÍGÉRTE! Az ígélet idősebb a Törvéjnyél, hogy senki ne dicsekedhessék, hogy a Törvény cselekedeteiért nyert kegyelmet. „Magot ad Ábrahámnak, egyik leányától, a szeplőtelen Szűz Máriától, férfi közbejötté nélkül, a Szentlélektől. Íme, Ő az Ábrahám magva, aki nem egyik fiától, mint várták, hanem egyik leányától, Máriától született.” Hogy a Törvényben adott előny hátránnyá lett Izrael magatartása miatt, nem szünteti meg, hogy a „mindörökre” az ítéletnapig érvényes kegyelmet jelzi. Izrael mindig a Krisztusban megjelent kegyelem várományosa marad. „Nem kellene a zsidókkal olyan durván bánni, mert sok köztük a leendő keresztyén... Az lenne a helyes eljárás, ha keresztyén módra élnénk és őket szeretettel Krisztushoz vezetnénk. De kinek volna kedve keresztyénné lenni, amikor azt látja, hogy a keresztyének milyen keresztyénietlenül bánnak emberekkel. Ez így nem megy! Szeretettel meg kell mondani az igazságot, de ha nem kell, hagyni kell őket. Hány, de hány keresztyén van, aki Krisztust semmibe veszi, szavára nem hallgat., mégis békén hagyjuk őket, talpukat nyaljuk, majd hógynem bálványként imádjuk.” (Az öreg Luther alig menthető kitérései mellé oda kell sorakoztatnunk ezt a hangot is, a Krisztus szent szenvedésének szemléléséről írt sermo-ja kezdősorával együtt!)

Meghökkenő lehet a befejezés: „... kérjük Istent, hogy helyesen értsük a Magnificatot, hogy az ne csupán világítson és szóljon, hanem testünkben-lelkünkben égjen és éljünk. Ezt adja meg nekünk Krisztus az ő drága Anyja, Mária könyör-géséért és kedvéért. Ámen.”

A Magnificatot nem Máriához imádkozzuk, hanem Máriával együtt imádkozzuk. A Magnificat magyarázatát záró könyörgés sem Máriához szól, de komolyan veszi, hogy a szentek közösségében Mária is ott van, és az üdvözültek seregében imádkozik a földön küzdő egész anyaszentegyházért.

¹⁴ Lk 6,21

A Magnificat magyarázata nem az evangélikus mariológia nyitánya. Abban azonban feltétlenül segít, hogy Máriáról az Újtestamentum tanúságát el ne hallgassuk: az Anya végigjárta a tanítványság útját is Fia mellett, és rá is érvényes az Ágostai Hitvallás XXI. cikke: „..... a szentektől megemlékezhetünk (meg kell emlékeznünk) azért, hogy kövessük hitüket és jó cselekedeteiket...”

Kertész Eszter

Szó-tér

bogárka bimbó bárányok barmok
 barlang bujdosás
 gyöngyök gyömölcsök gyöngye gyermekek
 gyilkosság gyötrellem gyász gyalázat

füvek fák folyó friss fuvallatok
 forró fájdalom fagyos félelem

királyság korona kincs könyörület
 koldusok katonák kardok korbács
 kéz kenyér kehely
 keserű kínok koponyák kígyó
 kereszt

csattanó csókok csikorgó csontok
 pengő páncélok pendülő pénzek
 parázsló pokol perzselő palást
 tűzfény tanítvány tagadás tövis
 tekintet tiszta tükör

vád veríték vastag vad vigyorgás
 vigasz valami vékony vászon
 világ világa
 vaksötét
 vas víz vér
 vég
 végtelen virrasztás

hideg hatalom halott homály
 héj hüvely hamu hiány
 hasadás holnap harmatos hajnal

magasban madarak mélyben magok
 mindenség méhe menny

Szentpétery Péter

Kétszáz éve született Charles Darwin, százötven éve jelent meg fő műve

I. Előzményei és élete

Az alábbi írás egy három részre tervezett sorozat első darabja. Nincs még egy, tudományos vagy annak mondott elmélet, megállapítás, amely annyi vitát, indulatot váltott és vált ki mind a mai napig, mint az élet történetének, az élővilág fejlődésének Darwin nevéhez kapcsolódó elképzelése. *Először* az előzményekbe és Darwin életébe pillantunk bele. *Másodszor* bemutatjuk, hogy a valódi probléma nem a természettudományos kutatás síkján jelentkezik, majd az egyházak és hívők válaszával, „összeegyeztetési” kísérleteivel foglalkozunk. *A harmadik* részben pedig az előző egyenes folytatásaként a hívők számára az „összeegyeztetésnél” leginkább problémát okozó kérdéssel, az idővel.

1. A filozófiai előzményekről

Honnan, mikortól számíthatjuk a Darwin nevéhez kötődő paradigma előzményeit? Pontos válasz nem adható, hiszen ahhoz tökéletesen ismernünk kellene az emberiség történetét. Az előzményeket általában a görög filozófiához szokták visszavezetni, amelyre már jóval korábbi elképzelések is hatottak. Így pl. a babiloni *Enuma elis* mítosz szerint a világ fokozatosan alakult ki, az istenek harca nyomán lett a világ is, benne az emberrel.¹ Lényegében ezt vette át heftita közvetítéssel Hésziodosz is.² A milétoszi Anaximandrosz (Kr. e. 612-545), Thalész tanítványának legismertebb töredéke, mondjuk így, a gerincesek evolúciójának felgyorsított ábrázolása: „... a felmelegedett vizes földből halak vagy halakhoz hasonló állatok keletkeztek. Ezekben fejlődtek ki az emberek, mégpedig úgy, hogy a magzatok felserdülésükig a belsejükben maradtak. Végül is ezek [az állatok] széthasadtak, s világra jöttek a férfiak és a nők, akik már tudtak táplálkozni.”³ Annyit már most megelőlegezhetünk: ha a Szentírás is hasonlóan írná le az állatok és az ember teremtését, akkor nem kellene különösebben magyarázni, hogy miért „egyeztethető össze” a Darwin nevéhez kötött elképzeléssel. Démokritosz (460-370) is hasonlókat állít, sokkal részletesebben. Most csak azt idézzük, amit a beszéd – mindmáig feltételezett, de eleve nem bizonyítható – kialakulásáról mond: „S bár hangjuk zavaros és összekevert [kuszált] volt, lassanként szavakká tagolták, és egymással minden egyes dologra vonatkozóan jelekben állapodtak meg, s így kifejezéseiket mindenre vonatkozólag egymás számára érthetővé tették.”⁴

¹ *Gilgames. Agyagtáblák üzenete* (ford.: Rákos Sándor). Európa, Bp., 1974. 19-45.

² Hésziodosz: *Istenek születése. Munkák és napok* (ford.: Trencsényi-Waldapfel Imre). Magyar Helikon, Bp., 1974.

³ *Görög gondolkodók 1. Thalészről Anaxagoraszig* (ford.: Bodor András, Kerényi Károly, Marticskó József, Ritoók Zsigmond, Sebestyén Károly, Steiger Kornél, Szabó György). Kossuth, Bp., 1993. 23. [A 30]

⁴ *Görög gondolkodók 2. Empedoklésztől Démokritoszig* (ford.: Bodor András, Kövendi Dénes, Sebestyén Károly, Steiger Kornél, Szabó György). Kossuth, Bp., 1993. 112 kk. [B 5.1.]

Arisztotelész (384-322) képesség és fejlettség szerint sorba állította az élőlényeket, a *scala naturae* azonban még nem jelenti azt (ahogyan Linnénél sem), hogy egymásból alakultak volna ki.⁵ Epikurosz (341-271) tekinthető leginkább a ma tudományosan tekintett (ateista) evolucionizmus előzményének. Szerinte az atomok örök időn át szüntelenül mozognak, végtelenül sok világ keletkezik belőlük és tűnik el: „... nem szabad azt hinnünk, hogy az égitestek mozgása (...) úgy történne, hogy valaki irányítja, elrendezi, ill. valaha elrendezte és ugyanakkor ez a lény a halhatatlansággal együtt teljes boldogságot is élvez.”⁶ Nézetei elsősorban Lucretius (99/94-55) nyomán terjedtek el, akit a reneszánsz újra felfedezett.⁷ Először csak költői szépségéért csodálták, majd nézeteivel is egyre komolyabban kezdtek foglalkozni. René Descartes-t (1596-1650) tartják az első modern európai filozófusnak, akinél tudomány és vallás egymástól való elszakadása az európai természetfilozófiában bekövetkezett. Isten léte az Ő bennünk lévő ideája miatt nem lehet kétséges, de az anyagi dolgokat minél alaposabb megfigyeléssel, önmagukban kell vizsgálnunk.⁸ Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) híres, már az ókorban is hasonlóan feltett kérdése: „Miért van inkább valami, mint semmi? A semmi ugyanis egyszerűbb és könnyebb mint a valami.”⁹ A *Theodicea* problémája pedig Darwinnál és követőinél állandóan visszatér. Leibniz szerint Isten a létező legjobb világot teremtette meg, és nem mindig a rossz elkerülése a legjobb választás. Egy tábornok részéről jobb választás a könnyű sebesülés, mint a teljes lemondás a sebesülésről és a győzelemről.¹⁰ David Hume (1711-1776) a csoda elutasításával játszott fontos szerepet Darwin és hívei gondolkodásában.¹¹ Tegyük hozzá: az, hogy a tudomány a szabályszerűségeket, természetes okokat keresi, még nem zárja ki a szabályszerűségek, természetes okok természetfeletti eredetét. Immanuel Kant (1724-1804) szerint, bár megpendítette az életformák közös őspanyának gondolatát, „... előbb lehetne minden égitest keletkezését, mozgását, röviden, a világ egész jelenlegi építményét belátni, mint ahogy egyetlen fűszál vagy hernyó mechanikai okokból teljesen érthetővé válik.”¹² Hegel (1770-1831) a tézis-antitézis-szintézis szemléletét nem csupán a logikában, hanem a metafizikában, ontológiában, történelemszemléletben is érvényesíti.¹³ Marx, Engels és követőik az ő dialektikáját egyesítették Darwin és egyre inkább Lamarck elméletével. Ugyanakkor nem fogadja el, hogy az

⁵ Arisztotelész: *A lélek*. In: Arisztotelész: *Lélektudományi írások* (ford.: Steiger Kornél) 9-155. (61.) 414b-415a.

⁶ *Epikurosz legfontosabb filozófiai tanításai* (ford.: Kövendi Dénes és Sárosi gyula). Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Bp., 1994 45-77. (51., 72.)

⁷ Titus Lucretius Carus: *A természetről. De rerum natura* (ford. Tóth Béla). Kossuth, Bp., 1997.

⁸ Descartes, René: *A filozófia alapelvei* (ford.: Dékány András). Osiris, Bp., 1996 28k. I.7. és I.10.

⁹ Leibniz, Gottfried Wilhelm: *A természet és a kegyelem ésszerűen megalapozott elvei*. In: *Válogatott filozófiai írások* (ford.: Endreffy Zoltán és Nyíri Tamás). Európa, Bp., 1986. 291-304. (298.)

¹⁰ Leibniz, Gottfried Wilhelm: *Essais sur la Théodicée – Préface et Abrégé de la controverse*. 1710. www.ac-nice.fr/philos/textes/Leibniz-Theodicee.htm 1-17. (3., 12.) (2008. 06. 05.)

¹¹ Hume, David: *Tanulmány az emberi értelemről* (ford.: Vámosi Pál). Nippon kiadó, Bp., 1995. 109 k.

¹² Kant, Immanuel: *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, oder Versuch von der Verfassung und dem mechanischen Ursprunge des ganzen Weltgebäude nach newtonischen Grundsätzen abgehandelt. Vorrede*. 1755. <http://records.viu.ca/~Johnstoi/kant/kant2g.htm> (2008. 06.05.)

¹³ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai. Második rész. A természetfilozófia*. (ford.: Szemere Samu). Akadémiai Kiadó, Bp., 1968. 34 k. 249. §, 350 k. 339. §.

élőlények egymásból jöttek volna létre. - August Comte (1798-1857) szerint minden valódi tudomány radikálisan és szükségszerűen szembenáll minden teológiával. A teológia a megismerés első, legalacsonyabb és túlhaladott foka.¹⁴

2. A tudományos előzményekről

Darwin elutasította Carl von Linné (1707-1778) fixista rendszerét, vagyis azt, hogy Isten kezdetben megteremtette a ma is élő fajokat. Nagyapja, Erasmus Darwin orvos, (1731-1802) az első igazi predarwinista. Az embert is az állatvilágba sorolta, az állatok egyénileg és fajok szerint is állandó fejlődésben vannak. A tökéletlen szervezetek elpusztulnak, csak a tökéletesek maradnak meg.¹⁵ A legfontosabb előfutár Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829). Elvetette a múltbéli nagy katasztrófákat, különösen is az özönvizet, és a hosszú idő alatti, fokozatos változásokban hitt. Ehhez persze hozzátartozik a szerzett tulajdonságok öröklődésének feltételezése. Ismert példája szerint a zsiráfnak azért lett hosszú a nyaka, mert állandóan nyújtózkodott a magasabb ágak után.¹⁶

A természettudományos megalapozásban azonban a legfontosabb szerepet az eredetileg ügyvéd, jelentős részben autodidakta skót geológus, Charles Lyell (1797-1875) játszotta. Ő tette uralkodóvá az uniformitás, aktualitás elvét a geológiában. Vagyis, hogy a jelenlegi folyamatok sebességéből lehet a múltra következtetni. Így „szállította” Darwinnak az élőlények fejlődéséhez szükséges hosszú korokat. Nem tagadta a katasztrófákat, így a bibliai özönvizet sem, csak a hatásukat kismértékűnek tartotta.¹⁷

Darwin legfontosabb társadalomtudományi ihletője az anglikán pap, Thomas Robert Malthus (1766-1834) volt. Híres megállapítása szerint a népesség ellenőrzés nélkül a mértani sorozat szerint növekszik, az ellátás viszont csak a számtani sorozat szerint. „Minden gyermeknek – a kívánatos népességszám fenntartása felett szükségszerűen el kell vesznie, hacsak felnőttek halála nem készít helyet nekik.”¹⁸ - Darwin 1838-ban olvasta (mint Comte-ot), és „a legalkalmasabbak túlélése” tanításának fő ihletője lett nála.

3. Életéről és munkásságáról¹⁹

Charles Robert Darwin 1809. február 12-én született a közép-angliai Sherwsburyben, hat gyermek közül ötödikként. Apja, Robert Waring Darwin jómódú orvos volt. Anyja, Susanne Wedgwood 1817-ben halt meg. A helyi iskola elvégzése után 1825-1827 között Edinburgban orvosi tanulmányokat folytatott, de nem bírta nézni, ami ezzel járt, így abbahagyta. 1827-1831 között Cambridge-ben teológiát végzett. Kedvenc olvasmánya William Paley (1743-1805) pap és filozófus *Természeti*

¹⁴ Zsigmond László: *August Comte. A XIX. század politikai gondolkodásának történetéből.* Akadémiai, Bp., 1984 156 k., 204 k.

¹⁵ Benedek István: Lamarck és kora. Gondolat, Bp., 1963. 30., 105 kk.

¹⁶ I. m. 171 kk.

¹⁷ Fritzsche, Thomas: Charles Lyell [1797-1875] und die Uniformität der Natur. *Studium Integrale Journal* 4/1997 65-76.

¹⁸ Malthus, Thomas: *Essay in the Principle of Population.* Reprint, Reeves and Turner, London, 1878 430 k.

¹⁹ A legtöbbet hivatkozott életrajz: Desmond, Adrian – Moore, James: *Darwin.* Penguin Books, 1992. vö.: About Darwin www.aboutdarwin.com

teológiája volt. Ez az isteni bölcsesség számos példájával mutatja be az élővilág nagyszerűségét, a Teremtőt dicséző természet rendjét, harmóniáját.²⁰ Később egész munkásságával Paley megcáfolására törekedett. Akkoriban a természettudósok nagyrészt anglikán papok voltak. Így két fő mentora, John Stevens Henslow (1796-1861) a botanika, és Adam Sedgwick, a geológiai professzora is. 1831-1836 között Henslow javaslatára (akit később úgy említ, hogy nála jobb ember aligha élt a földön) tette híres föld körüli útját a Beagle-n, amikor is különösen a Galapagoszigetek élővilága volt rá nagy hatással. Hazaérkezése után Londonban telepedett le, és megírta úti élményeit. 1839-ben feleségül vette elsőfokú unokatestvérét, Emma Wedgwoodot (1807-1896), aki mindvégig hívő unitárius volt. Tíz gyermekükből három nem érte meg a felnőttkort. Kételyei a Beagle után egyre erősödtek, és tízéves Annie lányának halála után (1851. április 23.) szakított a kereszténységgel. Ennek ellenére egész életében ingadozott hit és hitetlenség között. 1842-ben Downe-ba, Londontól délkeletre költöztek. Ekkortól ír dolgozatokat, amelyek fő műve előfutárainak tekinthetők. Sokkal nagyobb művet tervezett, amikor azonban tudomást szerez arról, hogy Alfred Russel Wallace (1823-1913) nagyon hasonló tartalmú dolgozatot írt, 1858 nyarán felgyorsítja a munkát. 1859. november 24-én jelent meg *A fajok eredete természetes kiválaszt(ód)ás útján*,²¹ 1250 példányban, és óriási visszhangot váltott ki. Nem azért, mert a benne megfogalmazott gondolatok annyira újak voltak, hanem mondhatjuk úgy, hogy ekkorra „értek be”, és Darwin a természetes kiválasztódással, leszármazás általi módosulással sokak számára hihetőnek tűnő mechanizmust kínált. A művet persze át- meg átszövik a teológiai megjegyzések. Később a változatok, az öröklés problémáival foglalkozott, kúszó- és rovarevő növényekkel kísérletezett. Gregor Mendel (1822-1884), a brünni ágostonrendi szerzetes, az öröklődés róla elnevezett törvényeinek felfedezője elküldte neki 1865-ben megjelent művét, lapjai azonban felvágatlanok maradtak. (Mi lett volna, ha... - kérdezhetnénk.) Második legismertebb, de jóval hosszabb és sokkal kevésbé olvasmányos műve *Az ember származása és a nemi kiválasztás* 1871. február 24-én jelent meg. Itt nyíltan kifejti, amire fő művében még csak diszkréten utalt, hogy az ember fokozatosan az állatvilágból emelkedett ki, mivel testfelépítése megegyezik a többi emlőssével. A beszéd is lassan alakult ki az állati kommunikációból. E műben is teologizál, így a végén: „Az istenhitet gyakran mint az ember és az alsóbbrendű állatok közötti legnagyobb és egyben legteljesebb különbséget emlegetik. Amint azonban láttuk, lehetetlen azt állítani, hogy ez a hit az embernél vele született és ösztönös.”²²

Darwin gyakran betegeskedett, amelyet sokféleképpen próbáltak magyarázni. Nagy valószínűséggel laktóz-intoleranciában szenvedett, ezt súlyosbította a Beagle-n egy csókospoloska-csipés által szerzett Chagas-kór. Ezekhez járultak az elméletével, fogadtatásával kapcsolatos izgalmai, kételyei, szorongásai. Fő műve

²⁰ Paley, William: *Natural Theology; or, Evidence of the Existence and Attributes of the Deity*. London, 1809¹². www.hti.umich.edu/cgi/p/pd-modeng/pd/modeng-idx?type=HTML&rgn=TEI.2Cbyte=53049301 (2006. 08. 09.)

²¹ Darwin, Charles: *A fajok eredete természetes kiválasztás útján* (ford.: Kampis György). Typotex, Bp., 2000.

²² Darwin, Charles: *Az ember származása és a nemi kiválasztás* (ford.: Katona Katalin). Gondolat, Bp., 1961. 672.

írása közben szélgörcsök miatt egyszerre húsz percnél többet nem tudott dolgozni. Állapota 1873-tól javult jelentősen.²³

Charles Darwin 1882. április 18-án délután négykor halt meg. Előtte éjfél után még magához tért a szívrohamból, ezekkel a szavakkal: „A legkevésbé sem félek attól, hogy meghalok.” Nincs megbízható adatunk arra, hogy visszatáplált volna a keresztény hithez. A Westminsterben temették el, Newtontól nem messze, mint Anglia második legnagyobb tudósát. Frederick Bridge főorgonista Péld 3,13.15-17 alapján kórusművet írt az alkalomra, a sírbatételkor Händel Saul-oratóriumának gyászindulóját játszották, Sir 44,14 alapján. - Frederic William Farrar kanonok, akit éppen Darwin ajánlott a Royal Society tagjának a nyelv eredetéről szóló írása miatt (1866), ezeket mondta róla. „Ezt az embert, akire a bigottság és tudatlanság évei öntötték ki haragjukat, materialistának nevezték. Én összes írásában nyomát sem találok materializmusnak. Minden sorában egy mélységesen tiszteletteljes lélek nemes, egészséges, kiegyensúlyozott csodálkozását olvasom, amelyet a legnagyobb csodálat gyűjtött lángra Isten művei iránt.”²⁴
Arról, hogy ki és mit gyűjtött, majd a következő részben.

***

Örömmel értesítjük olvasóinkat, hogy az Ordass Lajos Baráti Kör kiadásában a nyár folyamán megjelenik Thurnay Béláné Schulek Vilma újabb könyve Schulek Tiborné Majoros Edit életéről és sokszínű szolgálatáról **Termő csipkebokor** címen. Előreláthatólag szeptemberben a Baráti Kör összejevetelén könyvbemutatót is tartunk.

²³ Colp, Ralph: More on Darwin's Illness. *Hist. Sci.* xxxviii (2000) 219-236. www.shpltd.co.uk/Colp.pdf (2006. 03. 05.) és Campbell, Anthony K. and Matthews, Stephanie B.: Darwin's illness revealed. *Postgraduate Medical Journal* 2005; 81:248-251. <http://intl-pmj.bmjournals.com/cgi/content/full/81/954/248> (2006. 03. 05.)

²⁴ Young, Robert M.: Desmond and Moore's Darwin: A Critique. *Science as Culture* (no 20) 4, 1994. 393-424. <http://human-nature.com/darwin/books/desmond.html> (2007. 07. 10.)

Jancsó Kálmánné

A keresztyén pedagógus reménysége és felelőssége

(Egy evangélikus tanár töprengései)

*„Ami lehetetlen az embereknek,
az Istennek lehetséges.”
(Lk 18,17)*

Bevezető gondolatok

Napjainkban szinte pillanatonként változik körülöttünk minden: holnap már nem érvényes, elavult az, amit tegnap hallottunk. Megkérdőjeleződnek, sőt eltűnnek azok az értékek, amelyek mentén évezredekken keresztül szerveződött a társadalom, a kisebb-nagyobb közösségek, a család, az iskola és az egyén élete.

Ez a hatalmas, mindent elsöprő, gigantikus erő nem kerüli el intézményeinket sem. Az oktatás irányításának követhetetlen változásai, a napi hírek, a társadalmi és családi környezet, az érezhető, tapintható létbizonytalanság naponta szembesítenek bennünket a valósággal.

Mi az a támasz, fogódzó, ami mégis biztonságot nyújt, segít bennünket, hogy talpon maradjunk, felelősen tegyük a dolgunkat a ránk bízottakért? Nevelhetők-e a mai gyerekek?

Mintegy 1000 evangélikus pedagógus teszi, teheti fel magának naponta ezeket a kérdéseket, hiszen immár 10-11000 közé tehető azoknak a fiataloknak a száma, akik evangélikus óvodáinkba, iskoláinkba járnak.

Miben hiszünk, mibe kapaszkodhatunk?

Reménységünk igazi alapja a mottóul választott, ez évre szóló ige alapján: Istennek lehetséges az, ami nekünk lehetetlennek látszik. Aki hisz, figyel, gondolkodik, szinte naponta tapasztalhatja a körülöttünk történő „hétköznapi” csodákat:

Húsz évvel ezelőtt gondoltuk-e, hogy a Faszor újraindítása csak nyitány? Elindult az a folyamat, ami mára már evangélikus oktatási intézményrendszerre formálódott. A fejlődés – a gyereklétszám rohamos csökkenése ellenére – szinte töretlen. Mi ez, ha nem csoda?

Csoda az is, hogy nyíltan, szabadon vállalhatjuk keresztyén elkötelezettségünket, nem kell a zavaros „semleges világnézet” mögött rejtegetni elveinket. Ez bizony igazi lelkiismereti szabadság!

A szülők alkotmányos joga, hogy gyermeküket olyan közösségekre bizzák, ahol remélhetik egészséges fejlődésüket, testi-lelki-szellemi gyarapodásukat.

Akkor, amikor a hivatalos oktatáspolitikai nézetek szerint elsődleges az oktatás, és nincs szükség a nevelésre, mindezek ellenére mi kiemelt helyen foglalkozhatunk a gyerekek keresztyén szellemű nevelésével.

A fent felsorolt csodák a külső kereteket biztosítják.

A lelkekben végbemenő csodákban hinnünk kell, azokat mindnyájunknak személyesen, bensőnkben kell megtapasztalnunk.

Isten különféle utakon vezetett, más-más élethelyzetekből hívott el bennünket szolgálatra. A feladat felvállalásával, a hit ajándékaként különleges szabadság ré-

szesei lehetünk. Ez a felelős szeretet szabadsága: „ahol az Úr lelke, ott a szabadság.” (2 Kor 3,17)

Szabadon vállaljuk a szükséges kötöttségeket, lelkünk szabad, egyedüli függőségünk, kapaszkodónk, vigasztalónk az a virtuális kötél, melynek végét odafent Isten tartja kezében.

Szolgálatunk, vallásos életünk vállalásos élet. Nincs könnyebb dolgunk, mint másoknak, ugyanazokat a nehézségeket, feszültségeket éljük át nap mint nap, mint társaink. Mégis, ha figyelünk, megtapasztalhatjuk, hogy az embert próbáló feladatokhoz mindig megkapjuk a szükséges erőt és segítséget, a megoldás szinte magától érkezik.

Egyházi közösségeinkben végzett munkánk alappillérei az áldozatos szeretet, felelősségtudat, a ránk bízottak személyes szabadságának tiszteletben tartása, a közösségért és az egyes emberért szeretettel vállalt élet: érted vagyok, veled vagyok, velünk az Isten!

Nevelhetők-e a mai gyerekek?

A válasz nehéz, de történelmi kortól függetlenül mindig, minden felelősséggel gondolkodó nevelő felteszi magának ezt a kérdést. A válaszok természetesen az adott kor társadalmi környezetének függvényében születnek.

Ha nyitott szemmel, befogadó lélekkel forgatjuk a Bibliát, rájövünk, hogy az emberi természet alapjaiban időtől, kortól függetlenül változatlan.

Ami változik, az a minket körülvevő, magunk építette világ, amelyben éppen élünk.

A problémakör ma éppen azért bonyolultabb, mint korábban, mert hihetetlenül felgyorsult az életünk. A múlt század közepe óta szinte lehetetlen követni a technikai fejlődést, kivédeni az információs forradalom hatásait. Még felnőtt fejjel is nehéz, hát még kialakulatlan, mindenre – jóra és rosszra – fogékony gyermekként!

Megszűntek a korlátok, ezzel együtt csökkent a gyerekek biztonságérzése is. A régen szilárdnak hitt, a tízparancsolatra épülő értékrend mára devalválódott, a lelkiismeret, mint életünket, döntéseinket meghatározó mérce szinte nem létezik, relatívvá vált az igazság.

A kezelhetetlennek tűnő, hiperaktív, szemtelen gyerekek, kamaszok, fiatalok szemében a dac, harag mellett ott a segélykérés is: szeress, figyelj rám, foglalkozz velem, mutasd az utat!

Tapasztalatom szerint minden egyes „nehéz” gyerek mögött ott lapulnak az okok: rendezetlen, feldúlt család, alkoholizmus, erőszak, anyagi nehézségek és sorolhatnám.

Ha van időnk, türelmünk, beleérző képességünk, él bennünk a felelős szeretet, bizalommal fordulunk feléjük, akkor megpróbálhatjuk kibogozni ezeket a csomókat.

Ha látjuk az okokat, könnyebben segíthetünk. Lassan, türelmesen, indirekt módon közelíthetjük meg a rászoruló gyermek lelkét.

Ha így közelítjük meg a problémát, akkor felelhetünk reménységgel a kérdésre: minden nehézség, akadály ellenére nevelhetők a mai gyerekek is. Ehhez magunknak is változnunk kell, ez is a hétköznapi csodák egyike. Erre nem kaptunk igazán választ tanulmányainkban, erre nincsenek tévedhetetlen receptek.

Egyetlen segítségünk van, melyre bizton építhetünk: Isten szava, Jézus Krisztus élete és tanításai; a Hegyibeszéd, a példázatok és események, a csodák, gyógyítá-

sok mind-mind útmutatók számunkra, eligazítanak bennünket, segítenek a nehéz, sokszor lehetetlennek tűnő helyzetek megoldásában.

Ez nem világmegváltó feladat, mindnyájunknak személy szerint abban a helyzetben, közösségben kell fényé, világító mécsessé lennünk, ahová Isten rendelt bennünket: nemzetben, családban, iskolában, gyülekezetben, ahol élünk és szolgálunk.

Hiszem és vallom, hogy keresztyén pedagógia létezik, és nagyon sok hívő keresztyén pedagógus él és dolgozik egyházunkban.

És végül engedjenek meg egy személyes jellegű vallomást!

Jómagam 1991 novembere óta állok az egyház szolgálatában, először külső tanácsadóként, majd a győri evangélikus óvoda és iskola igazgatójaként. Később új feladatok vártak rám, melyek - mára már szélesebb látókörrel - azóta is kitöltik az életemet.

Előzmények: Győrben dolgoztam igazgatóként, megbecsült pedagógus voltam, az iskolámnak is jó híre volt a városban. 1991 tavaszától segítettem az evangélikus iskola újraindításának előkészítését. A gyülekezet elnöksége több esetben megszólított, vállalnám-e az iskola vezetését. Mindig azt mondtam, hogy nekem ott, abban az iskolában dolgom van még, felelősséggel tartozom a rám bízottakért. Nagyon szívesen vállalnám a feladatot, de nem tudok elszabadulni. (51 éves voltam akkor, négy évem volt a nyugdíjig).

Mégis, személyes bizonyágtételként kell megvallanom, hogy 1991 novemberében volt az életemnek egy pillanata, amikor erre a szolgálatra elhívott az Úr.

Amikor ezt a pillanatot visszaidézem, érzem annak az estének a hangulatát, illatát, a késő őszi alkonyat varázsát. Utólag le tudtam pontosan mérni, hogy ez volt az én elhívásom.

Akkor, azon az estén, abban az előbb említett pillanatban megszólalt bennem egy hang:

Mekkora a felelősséged az egyházad iránt? Amit az életed során nehezen, küszködve, de mégis elértél, amit a gyakorlatban, a munkád során megtapasztaltál és magadba szívótl, az talán mind-mind azért történt, hogy ezt a feladatot most, már nem fiatalon, elvállald.

És ezek után nem volt többé kérdés, mit kell tennem. Ez az elhívás határozta és határozza meg ma is életemet.

Azóta 18 év telt el, sok-sok örömmel, gonddal, feladattal, de soha, egyetlen pillanattig sem kételkedtem akkori döntésem helyességében. Mindig megkaptam odafeletről a nem mindennapi feladatokhoz a szükséges erőt, segítséget, bátorítást.

Vakon és tétován elindultam azon az úton, amely Isten ígéjének fényében, a tapasztalatok és tanulságok, a csodák, a felső segítség elfogadásával és örömeivel, sok-sok vívódás árán mára biztos támasszá, meggyőződésé vált: hívő keresztyén, evangélikus pedagógusnak vallhatom magam.

Befejezésül ide kívánczik Dr. Gyökösy Endre szép imádsága:

„Atyánk, Te megkerestél bennünket, embereket Fiaid által. És mi elfelejtkezünk arról, hogy nekünk is meg kell keresnünk az elveszett juhok, az elgurult drachmát, embernek az embert. Taníts bennünket erre a szolgálatra. Szent Lelked által készíts föl. Adj erőt, hogy erőt tudjunk sugározni mások felé. Te tudod, hogy mire van legnagyobb szükségünk. Uram, kérünk, készíts fel bennünket, mert készületlenül talált egy új kor, egy új valami, a Lelkeddel tanácsolj bennünket, hogy cselekvő, szolgáló, embert megkereső, mai tanítványaid legyünk.”

Preludium „Budapest 1984”-hez

Huszonöt éve tartotta hetedik világgyűlését Budapesten a Lutheránus Világszövetség. A külföldi egyházi sajtóban utóbb megjelent beszámolók legtöbbször a gyülekezetekben tett látogatásokat említette mint leginkább maradandó emléket. Mint ismeretes, a világgyűlés idejére eső hétvégén egy sereg evangélikus gyülekezet fogadott külföldi sőt tengerentúli vendégeket is, ötös-hatos csoportokban. A háromszáz hivatalos delegátus mellett körülbelül ugyanannyi sajtótudósító és más meghívott résztvevő utazott erre szét a szélrózsa minden irányába az ország legtávolabbi vidékeire is. A gyülekezetek legtöbbször hetekkel, sőt hónapokkal előtte készültek a vendégek fogadására. A vendégeknek ajándékokat szándékoztak adni, őket fogadáson megvendégelni, tolmácsokról gondoskodni, stb. stb. Valódi „nép-egyházi” megmozdulás volt ez a gyülekezetek részéről, részleteit egyháztörténet-szeknek kellene összegyűjteni és értékelni, esetleges utóhatásaival együtt. Talán már van is, aki ezt feladatának tekinti?

De a gyülekezetek nagyszerű megmozdulásával párhuzamosan intenzív előkészület folyt a pártállam szervei részéről is. S ott a tétel már más jellegű volt. Lehetővé kellett tenni, hogy a világszövetség új elnöke Magyarországról kerüljön ki, s ez a jelölt természetesen Káldy Zoltán elnök-püspök legyen.

Mivel most az ÁEH és az állambiztonság (BM I - III. főcsoportfőnökség) iratainak legnagyobb része kutatható (eltekintve attól, ami eltűnt 1989/90-ben és amit még mindig nem adtak le az irattáraknak), bepillantást kaphat az ember ezekbe az előkészületekbe is.

Megmozdul az ÁEH

Hogy a világgyűlés Budapesten legyen, arra a kezdeményezés az LVSZ részéről indult, négy évvel a világgyűlés előtt, pontosabban 1980 február 12-én. Két hétre rá, február 28-án, a budapesti BM titkosszolgálat/állambiztonság már tudott erről a kezdeményezésről, és pedig ilyen formában: Risto Lehtonen (aki akkor az LVSZ Egyházi Együttműködési Osztályának igazgatója volt), „bejelentette (sic!), miszerint a szervezet 1984-ben Magyarországon szeretné megtartani világgyűlését”¹ Valójában Risto Lehtonen ezzel a február 12-iki telefonhívásával azt szándékozott megtudakolni Káldy Zoltán püspöktől, egyáltalában lehetséges lenne-e a világgyűlést Magyarországon tartani. Káldy Zoltán viszont ezt mindjárt javaslatnak tekintette, s az illetékes (nyilván állami) szervekkel való megbeszélések után máris megállapodásként könyvelte el. Legalábbis mindjárt azt is kérte, más ország ne is legyen jelölt a világgyűlés megtartására. Írásbeli válasza a telefonérdeklődésre ugyanazon a napon érte el az LVSZ főtitkárát, - ennek nagy meglepetésére, - amikor a BM,

¹ „Információs jelentés” Genfből (az ottani „rezidentúrától”, vagyis az állambiztonság titkos kirendeltségétől) 1980. II. 28. ÁBTL E-VI/80, 111.o. – A „rezidentúrákról” és azok (belföldi) működéséről közelebbi adatokat ad Szabó Csaba – Soós Viktor Attila: „Világosság”. Budapest 2006.

az állambiztonság, már félig-meddig kész megállapodásról vélt tudni, tudniillik 1980. február 28-án.²

A világyűlés helyét az évi ülésén döntötte el az LVSZ Végrehajtó Bizottsága. Két tagegyház között kellett választaniok: Pápua-Új Guinea (az ottani evangélikus egyháztól már korábban érkezett hivatalos meghívás, s így nem lehetett tőle eltekinteni) és Magyarország.

Mikor megtörtént a döntés, Budapest javára, elkezdődhettek az előkészületek az állami egyházügyi szervekben és a politikai rendőrségen, azaz az állambiztonságban is. Húsz évvel korábban megalapították meg akkori egyházi vezetők, hogy a lengyel Wantula püspök személyében „bevonult a Keresztyén Békekonferencia az LVSZ elnökségébe”. De most már nagyobb tétéről volt szó, az elnöki tisztről.

„... közös céljaink...”

1982 szeptemberben a magyar ÁEH elnöke Miklós Imre a következő azonos, „Szigorúan titkos!” jelzéssel ellátott levelet intézte a többi szocialista országbeli ÁEHk elnökeihez:³

„Kedves ... Elvtárs!

Mint ismeretes, a Lutheránus Világszövetség 1984. nyarán Budapesten tartja VII. nagygyűlését. - E nagygyűlésen megválasztandó elnök és végrehajtó bizottsági tagok személyére vonatkozóan Carl Mau főtitkár – az ez évi vancouveri végrehajtó bizottsági ülésük határozata szerint – körlevélben javaslatot fog kérni a tagegyházaktól.

Mínt hogy a Lutheránus Világszövetség korábbi nagygyűlésein az a gyakorlat érvényesült, hogy a nagygyűlést meghívó egyházból választott elnököt, az elnöki tisztségre esélyes lehet dr. Káldy Zoltán, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök püspöke, a nagygyűlést vendégül látó egyház vezetője.

Dr. Káldy Zoltán püspököt alkalmasnak tartjuk az elnöki tisztségre. Nevezett püspök a Magyar Népköztársaságban országgyűlési képviselő, a Béke-Világtanács és több magyar társadalmi szervezet vezetőségi tagja. Jelenleg a Lutheránus Világszövetség végrehajtó bizottságának tagja, husz éve végez igen számottevő, érdekeinket is kifejező munkát a Lutheránus Világszövetség különböző bizottságaiban. A Keresztyén Békekonferencia Folytatólagos Bizottságában is tevékenykedik.

Megítélésünk szerint közös céljainkat segítené, ha a Lutheránus Világszövetség új elnökét a szocialista országok egyházi személyiségei közül választanák, amiben a szocialista országok egyházai azonos állásfoglalást képviselnének. E célkitűzésünk megvalósítása érdekében kérem ..... Elvtársat, hogy amennyiben egyetért dr. Káldy Zoltán evangélikus püspöknek a Lutheránus Világszövetség elnökévé való esetleges megválasztásával, támogassa jelölését a ... [Szovjetunió-beli egyház] / [az NDK-beli egyház] / [a csehszlovákiai egyház] ... illetékes vezető testületeinél.

Szíves közreműködését előre is köszönöm.

Budapest 1982. szeptember 16. Elvtársi üdvözléssel Miklós Imre (s.k.)

² Ez a dátum a főtitkár irodájának pecsétjével áll a levélen. LVSZ Archives GS X.5.0.0.

³ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034/2-1982

Kapják:

1. Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanácsa elnöke, V.A. Kurojedov elvtárs, 2. NDK egyházügyi államtitkára Klaus Gysi elvtárs, 3. Csehszlovák Föderatív Szocialista Köztársaság Egyházügyi Titkárság igazgatója, Karel Hruza elvtárs.

1984. (sic) május 29-én egy másolati példány K. Janku elvtársnak [Bukarest] a KÜM-on keresztül megküldve.”

Segít a diplomácia

Ez a levél nem közvetlenül ment az illető országok egyházügyi hivatalaihoz, hanem először a Külügyminisztérium illetékes főosztályának elnökéhez, azzal a kéressel, hogy a prágai, berlini és moszkvai magyar nagykövetség azt lefordítva juttassa el az ottani ÁEHk vezetőihez.

A levélből látható, hogy az ÁEH és rajta keresztül a budapesti BM illetékes szerve, az állambiztonság, jól volt tájékoztatva az LVSZ Végrehajtó Bizottsága egy hónappal korábbi (1982. augusztus 2-13.) vancouveri üléséről és annak határozatairól is.

Az eredmény nem váratott magára. A válaszok természetesen szintén az illetékes külügyminisztériumokon keresztül érkeztek a budapesti ÁEH-hoz. Elsőnek Rajnai Sándor moszkvai nagykövet, mellesleg korábban (1967-76) a BM akkori III. Csoportfőnöksége (tehát az állambiztonság) vezetője⁴, jelentette a budapesti KÜM-nak címzett, 1982 október 4-i keltezésű levelében, hogy „a kapott utasításnak megfelelően Miklós Imre elvtárs levelét személyesen adtam át V.A. Kurojedov elvtársnak, aki feltétlen támogatásról biztosított dr. Káldy Zoltán jelölését illetően”.⁵

A prágai magyar nagykövet a magyar KÜM 1982. október 5-i keltezésű levele szerint szintén azt jelentette, hogy a Hruza elvtársnak címzett levelet az illetékes prágai titkárság vezetője vette át és „a levélben foglalt kérdést támogatják és biztosak abban, hogy az evangélikus egyház vezető képviselői részéről sem merül fel akadály dr. Káldy Zoltán püspök jelölését és megválasztását illetően”.⁶

A magyar KÜM 1982 október 25-i jelentése szerint „[kelet]berlini nagykövetségünk munkatársa átadta Miklós Imre elvtárs levelét Peter Heinrich elvtársnak, az Egyházügyi Államtitkárság főosztályvezetőjének, aki elmondta, hogy [...] már tettek is lépéseket Káldy püspök jelölésének támogatása érdekében. Hangsúlyozta, hogy érdekeiknek messzemenően megfelelnie, ha 1984 nyarától dr. Káldy Zoltán töltené be a Lutheránus Világszövetség elnöki tisztét.” A nagykövet ezen túlmenően azt az üzenetet is közvetítette az NDK-beli elvtársaktól, hogy az NDK államtitkárság vezetői „továbbra is fontosnak tartják, hogy a két egyházügyi hivatal jó együttműködése mellett az NDK-beli és a magyar egyházi személyiségek között is minél közvetlenebb kapcsolat alakuljon ki, mert a magyar püspökök kedvező hatást gyakorolhatnak az NDK-beli egyházak állandó nyugatnémet befolyásnak kitett vezetőire”.⁷

Ezek a válaszok gyakorlatilag természetesen azt jelentették, hogy az illetékes ÁEHk megmagyarázzák/rábeszélük/meggyőzik az egyházak vezetőit, hogy Káldy

⁴ Közelebbi adatok Rajnai Sándorról: Szabó-Soós (mint 1.sz. jegyzet), 58 skk.

⁵ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034/2/b-1982

⁶ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034/2/a-1982

⁷ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034/2/c-1982

Zoltánt kell javasolniok és adott esetben rá szavazniok, - mivel ez a szocialista országok „érdekeinek messzemenően megfelelné”. E tekintetben a magyarországi ÁEH kezdeményezése bizonyos eredménnyel is járt.

„Azonos állásfoglalás”?

A Genfbe érkező jelölésekről összeállított lista szerint oda 14 jelölés érkezett be. Ezek közül hét tag egyház jelölte Káldy Zoltánt, és pedig a Magyarországi Evangélikus Egyház, a három balti (észti, lett és litván) valamint a lengyel és ezen kívül még az (akkor kommunista uralom alatt élő) etiópiai evangélikus egyház és az indiai evangélikus egyházszövetség. A romániai (magyar) evangélikus egyház egy szocialista országból jövő elnököt javasolt, név említése nélkül. Az NDK-beli evangélikus egyházak ezek szerint nem küldtek be javaslatot, sem a szlovák egyház, sem pedig a romániai németajkú egyház. A további hat jelölés megosztott Manas Buthelezi (Dél-afrikai Ev. Egyház), Augusto E. Kunert (Brazília), James R. Crumley és David W. Preus (USA) és – Carl Mau, akkori főtitkár között.⁸

Miklós Imre levele tulajdonképpen azt is kérte, hogy az érintett egyházak „azonos állásfoglalást képviseljenek”, tehát egyeztessék össze fiktikájukat. S ezen a ponton, úgy látszik, nem sikerült konszenzust létrehozni. A keletberlini nagykövet fenti megjegyzése, hogy a magyar egyházvezetők kedvező befolyást gyakorolhatnak az NDK-beli egyházvezetésre, arra enged következtetni, hogy éppen az NDK-beli egyházvezetés lehetett az, amelyik legkevésbé mutatott érdeklődést ilyen stratégiai lépés iránt. Egy 1984 május 29-iki körlevélben a magyar ÁEH panaszként említi, hogy ilyen egyeztetés nem történt: *„Sajnálatos, hogy a szocialista országokban működő evangélikus egyházak vezetői körében e tekintetben eltérő álláspontok vannak, annak ellenére, hogy Hivatalunk Elnöke 1982. szeptember 16-án csatolt levélben kérte az egységes álláspont kialakításának elősegítését.”*⁹ Ehhez a levélhez a magyar ÁEH mellékletként megküldi Miklós Imre eredeti, két évvel korábbi levelének másolatát is.

Közben történt ugyan kísérlet egy ilyen egységes álláspont kialakítására. De mikor Mau főtitkár ezt megtudta, kijelentette, hogy egy ilyen ülésen ő is részt kíván venni. *„Mau főtitkár ezzel összefüggésben tart attól, hogy a szocialista országok egyházai ebben az ügyben találkozót tartanak és egységes álláspontot fognak kialakítani. Mau főtitkár kifejezte nézetét, hogy egy ilyen összejövetelen ő is részt kíván venni. Mau attól is tart, hogy egy ilyen összejövetel rövidesen létrejön és 1983 szeptember 5-11 között Nápolyban tervezett LVSZ konferencián határozatot fognak majd elfogadni a magyar elnökségről.”*¹⁰ Ez megegyezik „Gordon” fedőnevű genfi munkatárs jelentésével arról, hogy tervben volt egy „budapesti tervezet a szocialista országok egyházainak a világgyűlés delegátusait összehívó tanácskozására”, de ezt „az LVSZ nem támogatja”.¹¹ Az 1984 tavaszi, fent idézett körlevél is arra vall, hogy végül mégsem jött létre ilyen megbeszélés.

Még egy (utolsó) kísérlet történt, már közel a világgyűlés megnyitásához, 1984 július 5-7-ig egy budapesti tárgyaláson. Ezen a magyar ÁEH négy funkcionáriusa

⁸ LVSZ Archives GS X.1.0. Cabinet meetings 1980-1982-1986.

⁹ Tájékoztató. MOL TÜK XIX-A-21d, 0034-1/c/84

¹⁰ ÁBTL E-VI/82, 14.o.

¹¹ ÁBTL E-VI/1984, 59.o.

mellett egy-egy képviselője vett részt az NDK-beli, a román és a szovjet ÁEHnak, tehát a magyar és szovjet küldötteken kívül éppen két olyan országból, amelyek nem mutattak érdeklődést Miklós Imre kezdeményezésére. A meghívó Kurejodev, Gysi és Janku elnököknek ment, de csak helyetteseik jöttek el. Itt már nemcsak az elnökválasztás volt a téma, hanem más részletek is a világgyűléssel kapcsolatban. De legyen szabad itt egy mozzanatot megemlítenem az elnökválasztással kapcsolatban.

Az NDK-beli elvtárs feltette a kérdést: „*Mi történik, ha Káldy püspök elnöki jelölése mellett ellen-jelöltet is szerepeltetnek? Ez régi taktikája az LVSZ-nek. Kibirának is voltak ellenjelöltjei.*”¹² A megbeszélésről összeállított („szigorúan titkos”) Feljegyzés szerint „*Sarkadi elvtárs részletesen válaszolt a felvetett kérdésekre.*” Hogy ez ezen a ponton miben állt és kielégítő volt-e az NDK-beli elvtárs számára, arról nem szól a Feljegyzés.

Diplomáciai kezdeményezés

Közben azonban már újabb lépéseket tett a pártállam. Az ÁEH három oldalas („szigorúan titkos”) körlevelet bocsátott a KÜM rendelkezésére egyházpolitikai kérdésekről, s ez egy sereg külföldi magyar követségnek ment el. 1984 elején több felől jött értesítés arról, hogy a magyar külügyi szervek hatásos lépéseket tettek Káldy Zoltán jelölése és megválasztása érdekében. A stockholmi nagykövet *három* svéd püspököt is felkeresett ezzel kapcsolatban.

Carlsson stockholmi püspöknél tett látogatásáról a Külügyminisztérium 1984. április 18-i dátumú jelentésben értesítette az ÁEHT. E szerint a nagykövet „*az itthoni instrukciók alapján*” járván el „*szóba hozta az LVSZ budapesti kongresszusát*” s úgy értesült, hogy „*a svéd és a német egyházi vezetés Káldy püspök mellett áll, akit kitűnő teológusnak tartanak. Szerintük semmi nem indokolja a tradíciók megváltoztatását*”, és „*Káldy elnöki tisztsége jelentősen hozzájárulna a kapcsolatok szorosabbá válásához*” a kelet-európai evangélikus egyházakkal.¹³

Felkereste a stockholmi nagykövet Helge Brattgård skarai püspököt is, aki akkor elnöke volt az LVSZ svéd „nemzeti bizottságának”. A KÜMon keresztül érkezett jelentés dátuma május 17. A nagykövettel folytatott beszélgetés során Brattgård aggodalmának adott kifejezést a felől, hogy „*a nagygyűlés légkörét és munkáját megzavarhatja Ordass püspök személye és megítélése, aki hosszabb ideig a Világszövetség elnöke volt és akit sokan ismernek, becsülnék. Várhatóan, írja a nagykövet, többen keresnek majd kapcsolatot vele (sic!). Nagyra értékelné, ha álláspontunkról még a kongresszus előtt tájékoztatást kaphatna.*”¹⁴

Továbbá, jelentette a nagykövet, „*nagy feltűnést keltett dr. Vajta Vilmos teológus professzor magyar egyházat bíráló cikke. Az ő véleményének nagy tekintélye van. Úgy tudja, a magyar egyház még nem cáfolta meg a cikk állításait és ezért lesznek, akik szóba hozhatják a témát.*” A nagykövet úgy értette, hogy Brattgård „*támogatni fogja Káldy püspök elnökké választását.*” Az összefüggésből úgy érthető, hogy Káldy Zoltán jelöléséről lehetett szó, mivel a nagykövet szerint Brattgård már akkor tisztában volt azzal, hogy „*tagja [lesz] a világgyűlés 12 tagú jelölő bizottságának.*” De arra is utalt a

¹² MOL TŰK XIX-A-21d, 0034-1/i/84.

¹³ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034-1/b/84

¹⁴ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034-1/d/84

nagykövettel szemben, hogy „a szabályok szerint azonban nem kötelező a vendéglátó megválasztása, a gyakorlatban is volt már erre példa.” Brattgård azt is közölte, hogy „fontolgatja, hogy eleget tesz püspökiink (sic) kérésének és esetleg néhány nappal előbb utazik Magyarországra.” [Káldy Zoltán meghívta Brattgårdot és feleségét, - levél 1984. márc. 5-i dátummal, EOL K 41/1984, 31. sz. doboz.]

A stockholmi nagykövet június 14-én Bertil **Werkström** uppsalai érseknél is tett látogatást. Erről már másnap, június 15-i keltezésű levélben számol be az ÁEH-nak a budapesti KÜM. Werkström érsek szerint, jelenti a nagykövet, „a svéd egyház véglegesen budapesti benyomásai és beszélgetései alapján dönti el, hogy kit támogat” az elnöki tisztségre vonatkozóan. Mindenestre a nagykövet „javasolja, hogy Miklós elvtárs még a kongresszus elején találkozzon az érsekkel, aki nem rosszindulatú, sok ugyan benne az előítélet, de jó irányba befolyásolható.”¹⁵

A svéd evangélikus egyház nyolc millió egyháztagjával az LVSZ legnépesebb tagegyháza lévén, érthető, hogy a stockholmi követ „az itthoni instrukcióknak megfelelően” alapos munkát végzett három svéd püspök meglátogatásával. De jóval kisebb egyházakkal is kerestek kapcsolatot a magyar diplomaták. Pozitív reakció jött például Hollandiából, ahol a

KÜM Miklós Imrének címzett 1984. július 16-iki dátumú („szigorúan titkos”) levelében már egy kicsit megkésve közli: „Hágai nagyköveteink Blaj püspöktől származó értesülés alapján jelenti, hogy a Holland Lutheránus Egyháznak két fős kiildöttsége Káldy püspökre kíván szavazni. Örömlénnek, ha a Világszövetség megválasztaná a régóta jelölt magyar püspököt.”¹⁶ Ugyancsak a KÜM értesítette az ÁEHT, hogy a hararei [Zimbabwe, korábban (Dél-)Rhodézia] magyar nagykövet 1984. febr. 23-i jelentésében az áll, hogy „Shiri püspök szerint bizonyosra vehető, hogy az LVSZ Budapesten július 22. és augusztus 5 között tartandó konferenciája Káldy püspököt választja a Világszövetség elnökévé.”¹⁷

Segítség Genfből

Az állambiztonság nemcsak másolatokat kapott a világgyűlésre vonatkozó levelezésről és más információkról, és elemezte és értékelte azokat, hanem saját hálózatával is figyelemmel követte a világgyűlés előkészítését és igyekezett arra befolyást gyakorolni.

A *genfi* „rezidentúra” 10-15 fedőnevű ügynököt foglalkoztatott, ezek közül 2-3 személy működött az „ökuménikus központban”, amely az LVSZ-en kívül az Egyházak Világtanácsát, a Református Világszövetséget és több más, kisebb nemzetközi egyházi szervezetet is magában foglalt. De volt Genfben legalább tíz más fedőnevű ügynök is, akik esetről-esetre, némelyikük folyamatosan is, szerzett és adott információkat és dokumentumokat a magyar állambiztonságnak. A rezidentúra évi jelentései beszámolót és statisztikát közöltek arról, hogy az LVSZ-szel és EVT-vel foglalkozó ügynökök egy-egy év alatt hány információt és hány dokumentumot közvetítettek az állambiztonságnak. (pl. ÁBTL O-8-555/IV, 52-53 stb.o). Az „információs jelentésekben” megadták a forrásokat, vagy hozzáfűzték:

¹⁵ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034-1/g/84

¹⁶ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034-1/j/1984.

¹⁷ MOL TŰK XIX-A-21d, 0034-1/1984

„Az értesülés a LVSZ vezetőinek köréből származik.” Még az egyes funkcionáriusok közötti beszélgetésekről is mehetett gyakran jelentés. Beépített munkatársai révén nagyon jól volt tájékozódva a BM III nemcsak a genfi ökumenikus centrumban folyó tárgyalásokról, hanem még az egyes ökumenikus vezető emberek közötti „hangulatról” is, - nem utolsó sorban személyi ügyekben. Gyakran cserélték az információkat a rokon szocialista országok megfelelő szerveivel. Minden kritikus megjegyzés, amelyet a hálózat jelentésekben vagy külföldi lapokban talált, „elleneséges támadásnak” minősült, s még a 80-as évek második felében is az „elleneséges” egyházi szervezetek közé sorolták az LVSZt és szükségesnek tartották az infiltrációt ezen szervezetek működésében.¹⁸

Budapesten szintén kiterjedt hálózat állt az állambiztonság rendelkezésére. Volt olyan LVSZ funkcionárius, akinek úti poggyászát és személyes jegyzeteit, a szállodából való távolléte alatt olyan alaposan átvizsgálták és fényképezték, hogy az anyagnak magyarra való fordítása több mint 150 (százötven) oldalt tett ki. (Rövid összefoglalása, utalásokkal oldalszámokra, megtalálható ÁBTL O-13 603, 237-244. lapokon.) Kiírt lehallgatás Vajta Vilmos szállodai szobájáról vagy Ordass Lajosnak Kendeh Györggyel otthon folytatott beszélgetéséről szintén megtalálható az állambiztonság levéltárában. Igaz, mindez húsz évvel „Budapest 1984” előtt, a 60-as évek közepén volt. De éreztet valamit abból, milyen hálózat állhatott rendelkezésére az állambiztonságnak, szükség esetén 1984-ben is.

Ami a genfi „hangulatról” illeti, kezdetben, a 70-es években Carl Mau főtítkárral pozitívan értékelte Káldy Zoltán szolgálatát. Része lehetett ebben Káldy Zoltán előadásának az LVSZ Végrehajtó Bizottság amsterdami ülésén 1975-ben (melynek legnagyobb részét Karner Károly írta és Hafenscher Károly fordította angolra). Egy Budapesten tett látogatás alkalmával „nyíltan beszélt az egyház vezetői előtt arról, hogy mindent el fognak követni azért, hogy Káldy Zoltán bejusson az LVSZ Végrehajtó Bizottságába.” Ez sikerült is a Dar-es-Salaami világyűlésen 1977-ben. De 1984-ban már nem VB tagságról volt szó, hanem az elnöki tisztről. E ponton Carl Mau és a stáb kezdetben nem látszott ennyire jóindulatúnak vele szemben.

1980-ban érkezett ugyan egy jóindulatú figyelmeztetés Genfből Káldy Zoltánnak (feladó és aláírás nélkül)¹⁹: - ha elnök akar lenni, akkor mielőbb kezdjen el ennek érdekében nagyobb nyilvánosságot szerezni önmagának, pl válogatott munkáinak angol kiadásával.

Egy Káldy Zoltánnak szóló jelentés Genfből 1982. október 15-iki dátummal még arról szólt, hogy *„a jelenlegi tagegyházi helyzet szerint nem várható, hogy megszavaz a világyűlés valakit elnöknek a szocialista országokból.”*²⁰ Igaz, azt is hozzátette: *„Ebből szeretném aláhúzni a jelenleg szót. A világyűlésig még kerek két éviünk van és ez alatt sok [minden] történhet. Szeretném biztosítani Püspök Urat, hogy mindent elkövetek majd, hogy a választás Püspök Úr javára történjék. Ebből a szempontból kulcsszerepet játszanak a nyugat-németek, akik ugyanis elégedetlenek az amerikai vezetéssel. ... Ha őket sikerülne megnyerni számunkra, ez sokat jelentene.”*

¹⁸ Közelebbről tárgyalja ezt a témát is Armin Boyens: Ökumenischer Rat der Kirchen und Evangelische Kirche in Deutschland zwischen Ost und West, in: Gerhard Besier et al. (ed.): Nationaler Protestantismus und Ökumenische Bewegung. Kirchliches Handeln im Kalten Krieg. Berlin 1999.

¹⁹ ÁBTL E-VI/1981. 14.o.

²⁰ EOL Külügy, K 290/1983

Pár hónapra rá, 1982 december 3-án ugyanilyen jellegű jelentést adott „Gordon” fedőnevű ügynök, az állambiztonság genfi „rezidentúrájából”, mondván, hogy „a LVSZ kabinetjének nem hivatalos tárgyalásain elhangzott, hogy szocialista országbeli jelölt legfeljebb alelnöki pozícióra képzelhető el. Ennek indoklására azt az érvet hozták fel, hogy ezen országok egyházi vezetői olyan mértékben állnak állami ellenőrzés alatt, hogy nem jelölhetők.” Az ügynök ezzel szemben felsorolja és röviden jellemzi azokat az egyházi vezetőket, akikkel genfi értékelés szerint számolni kell vagy lehet az elnöki tisztségre: az amerikai David Preus, Aarflot oslooi püspök és két keletnémet egyházi vezető, Rathke püspök és Günther Krusche Berlin-Brandenburgi püspökhelyettes.²¹ (Végül ezek közül egyedül David Preus lett elnökjelölt Budapesten 1984-ben.)

A következő évben, 1983-ban merült fel az a terv, hogy az LVSZ úgy módosíthatná alkotmányát, hogy elnök helyett egy hét főből álló elnöki testület állna a szervezet élén. Ez az alkotmánymódosítás Káldy püspök esélyeinek csökkentésére került előtérbe.²²

Még 1983 szeptemberében is azt jelentette „Kolozi” fedőnevű genfi ügynök (a 15 tagú állambiztonsági titkos kirendeltség főnöke), a BM III/I Csoportfőnökségnek, hogy „az LVSZ vezetőségének többsége csak akkor lát reális lehetőséget Káldy püspök elnökké való megválasztására, ha a több elnöki tisztségre vonatkozó alkotmánymódosítást elfogadják. Ellenkező esetben a magyar jelölt választási esélyei minimálisak”.²³

Egy másik ügynök röviddel ezután leszögezte: „A magyar jelölt csak abban az esetben kaphat elnöki funkciót, ha a testület elfogadja a módosítást, mely szerint a szövetségnek a jövőben több elnöke lesz. (Feljegyzés, név nélkül, „szigorúan titkos”, kelt 1983. okt. 6.)²⁴

Tudomására jutott az állambiztonságnak az is, hogy Káldy Zoltán saját érdekében kezdett írni leveleket befolyásos LVSZ személyeknek. „Ford” fedőnevű genfi ügynök erre figyelmeztette Mau LVSZ főtitkárt, azzal a kommentárral, hogy tudomása szerint Káldynak „jó esélyeit nagyban rontotta az a körlevele, amit a saját ügyében írt és elküldött sokfelé a világban.”²⁵

Ekkor még Appel volt főtitkár is ellene volt Káldy megválasztásának. „Russo” fedőnevű genfi ügynök szerint Appel „igen szenvedélyesen és szélsőséges módon fejti ki Káldy ellenes nézeteit és tiltakozik, hogy a világszervezet elnökévé válasszák”.²⁶

„A fordulat éve” ?

De 1984 elején már változás jelentkezett a főtitkár és a genfi stáb magatartásában. Ettől kezdve már csak támogatásban van része Káldy Zoltánnak a genfi stáb részéről.

Egy külföldi kiküldetésből visszatért lelkész az evangélikus egyház Külügyi Bizottságának írt beszámolójában 1984 március 28-i dátummal már az áll, hogy az illető több mint kétórás beszélgetést folytatott Carl Mau főtitkárral s a főtitkár „az

²¹ ÁBTL E-VI/1982, 14 sk o.

²² ÁBTL E-VI/1984, 25.o.

²³ ÁBTL E-VI/1983, 119.o.

²⁴ ÁBTL E VI/1983, 7.o.

²⁵ ÁBTL E-VI/1984, 32.o.

²⁶ ÁBTL E-VI/1984, 101.o.

elnökválasztással kapcsolatban leszögezte, hogy ő (Hanselmann püspökkel együtt) egyértelműen Káldy püspök ír mellett áll.”²⁷

Hogy a stáb hogyan manipulált az elnökválasztással kapcsolatban a világgyűlés alatt (amire különben utóbb szintén sok külföldi vendég tért vissza s amiről említést tesz az LVSZ „hivatalos” története is²⁸), arról 1985-ben részletes cikket írtam egy amerikai folyóiratba²⁹. Magyar fordítása a Keresztyén Igazságban olvasható (Új folyam, 13. sz. Budapest 1993 tavasz, 24-39.o: Kirekesztették a ‘valóságot’?). 1985-ben természetesen még nem ismerhettem sem az ÁEH, sem az ÁBTL iratanyagát.

Az állambiztonság magáról a világgyűlésről is igen jól volt tájékoztatva, az ülés alatt is rendszeresen kaptak jelentéseket, írásbelit is, jelenlevő ügynökeiktől. Erről tanúskodik Miklós Imre ÁEH elnök levele 1984 július 18-i dátummal az MSZMP Központi Bizottsága Agit. Prop. Osztályának. Ebben a MEE diakóniai teológiája ellen indított „támadások” között felsorolja (a világgyűlés megnyitása előtt négy nappal) Dóka Zoltán Nyílt levelét is, „melyben személy szerint Káldy püspököt és az általa képviselt diakóniai teológiát, valamint a hazánkban érvényesülő vallásszabadságot támadja” (sic).³⁰ Ekkor a világgyűlés résztvevői vagy még csak útban voltak, vagy még el se indultak Budapest felé.

„...az ellenséges támadások visszaszorultak...”

Mindenesetre ugyanebben a levélben megelégedetten jelenthette Miklós Imre a Párt Agit.Prop osztályának, tehát már a világgyűlés megnyitása előtt, 1984 július 18-án, hogy „az ellenséges támadások visszaszorultak” s ebben „a magyar egyházi vezetők mellett komoly segítséget kaptunk az LVSZ felelős tisztségviselőitől is.”³¹

Rövidítések

ÁBTL	Állambiztonsági Szervek Történeti Levéltára
ÁEH	Állami Egyházügyi Hivatal
BM	Belügyminisztérium
EOL	Evangélikus Országos Levéltár
EVT	Egyházak Világtanácsa
KÜM	Külgügyminisztérium
LVSZ	Lutheránus Világszövetség
MOL	Magyar Országos Levéltár
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
TÜK	[ÁEH] Titkos Ügykezelés

²⁷ EOL Külügy, 76. doboz

²⁸ Jens Holger Schjørring et.al. (ed): From Federation to Communion. Minneapolis 1997. 410. sk.o.

²⁹ Was the ‘reality’ cut out? Lutherans held World Assembly in Budapest. in: Occasional Papers on Religion in Eastern Europe V, No. 6, Princeton NJ, 1985, pp. 1-17.

³⁰ MOL TÜK XIX-A-21d, 0034-1/K/84

³¹ Ugyanott.

Dr. Murányi György (1906-1978)

A Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség 2004. november 7.-én istentiszteleten emlékezett meg a második világháború 60 évvel ezelőtti eseményeiről és Dr. Murányi György, akkori igazgató lelkészeiről, akinek elévülhetetlen érdemei vannak a város megmentésében. A megemlékezésen felavatták Dr. Murányi György emléktábláját. Akkor Böröcz Enikő tartott emlékbeszédet (lásd Keresztjén Igazság, Új folyam 66. szám 156-157 old.) Az alábbiakban Zoltán László, az ünnepségen jelenlévő, akkori segédlelkész visszaemlékezését közöljük, melyet – kérésére - Lupták György igazgató lelkész olvasott fel az oltártól.

A több mint 200 esztendő múltja visszatekintő kiskőrösi evangélikus gyülekezet történetében aligha voltak válságosabb idők, mint azok, amelyek részben az orosz megszállás előtt közvetlenül, részben pedig a megszállás első napjaiban szakadtak gyülekezetünkre. A lelkek bizonytalanságban tartása, a várható kegyetlenkedések, a menekülésre való állandó felszólítások és parancsok lelki válságba kergették Kiskőrös egész népét és vele együtt természetesen gyülekeztünk tagjait is.

Október hó folyamán volt olyan nap, amikor a közigazgatási hatóságok csupán tanácsosnak tartották a menekülést. Am voltak napok, amikor a halálbüntetés terhe mellett parancsolták meg a Dunántúlra való azonnali átköltözést. Falragaszok és dobpergés hirdette a község megriadt népének, hogy élelemmel, ingóságokkal, jószágokkal hagyja el otthonát. Ez a rendelkezés természetesen a lelkészre és családtagjaira is vonatkozott.

A gyülekezet lelkészei számára időközben Raffay püspök úr körlevele is megérkezett, amely maradásra intette a nyáj pásztorait, minden emberi menekülési parancs ellenére is. Mindenek felett Isten figyelmeztető igéje lett nyilvánvaló a sok kísértésnek és próbának kitétt lelkészek, családtagjaik és mindenki számára, amely szerint: „... Sionban egy követ tettem le, egy próbakövet, drága szegletkövet, erős alappal, aki benne hisz, az nem fut.” (Ézs 28,16)

A jövő felőli nagy bizonytalanságban teltek el október utolsó napjai. A távoli ágyúlövések és gépfegyverek zaja egyre inkább közeledett. Nemcsak az ajtók és ablakok, de mindnyájunk szíve is beleremegett egy-egy közeli bomba robbanásába.

Ilyen harci zajban virradt ránk október utolsó napja, a reformáció ünnepe. E nap reggelén az orosz ágyúk már Kecel alatt, a magyaroké pedig a község határában dörögtek. Futkosó, szaladgáló, hurcolkodó emberekkel népesedtek be az utcák, - azokkal, akik mindennel leszámolva várták a megszállás óráit. Sokan összeköltöztek a félelem miatt s nagyobb csoportokban, bunkerokban, pincékben, óvóhelyeken együtt töltötték a közvetlen fenyegető veszély idejét.

A reformáció napján a reggel nyolc órára hirdetett ünnepi istentiszteletünket már nem tarthattuk meg a kötött liturgiával, csupán imádságra és igeolvasásra került sor. Az „Erős vár a mi Istenünk” hangjait pedig már megszakította a közeli robbanások fülsiketítő, félelmet keltő zaja. Nem sokkal később azt is megláthattuk, hogy az oroszok feltartóztatására felvonult magyar katonai egységek ereje községünk megvédésére nem elegendő.

Visszavonuló katonai alakulataink egymást követték az Akasztó nevű falu felé vezető úton. Ebből láthattuk, hogy a magyar katonai vezetés az ésszerű katonai

megoldást választotta: nem akarja romhalmazzá tenni a községet, hanem visszavonul. Most kezdtük érezni, hogy milyen kiszolgáltatottság a magunkra maradás, a magunkra hagyatás keserű érzése. A Katonai Kiegészítő Parancsnokság és polgári vezetősége, már napokkal korábban elmenekült. Az utolsó vonat már az előző este kigördült az állomásról.

S azok is, akik kocsikkal vagy autókkal indultak a biztosnak látszó bizonytalanság felé – azok már mind elmentek. Csak a harcoló katonaság maradt meg községünkben, de már ők is csüggeteg lélekkel, gyászmenetként, fáradtan intettek búcsút volt szállásadóiknak, Kiskörösnek. Mi azonban nem nézhettünk sokáig a távozók után. Azokra kellett gondolnunk, akik itt maradtak: családunk, gyülekezetünk tagjaira. Volt mindnyájunknak kit félteni, kikért aggódni. Október 31-én délután 4 óra körül járt az idő, amikor a legelső orosz aknát belőtték a községbe. Templomunkat vették célba. Jól céloztak, mert az akna közvetlenül a templom tövében robbant fel. Az észak-nyugati oldalon három nagy ablakot törtek be a repeszdarabok. Ez volt az első jele annak, hogy az oly félelmetesnek és veszedelmesnek tartott ellenség községünk határában van, és ránk van vágyódása. Ez az első belövés nyitánya is volt egyben annak a pokoli szimfóniának, amelyet a harci fegyverek rendeztek, amelynek a legelső akkordjait a templomudvarban lévő Murányi paróchia pincéjében, az erős falakon és az erős ajtókon keresztül is hallhattunk. Itt húzódott meg a két lelkészcsalád, a segédlelkész, diakonisszáink és még jó néhányan. Amiről eddig hallottunk vagy olvastunk, az valósággá lett. A háború szemünk előtt, fülünk hallatára játszódott le. Fölöttünk, körülöttünk lövedékek süvítettek, aknák röpködtek, robbantak. Az utcákon gépfegyverek, golyószórók zakatoltak. Az aknák közül több közvetlen közelünkben a paróchia udvarán robbant fel. Egy ezek közül a tető cserepein keresztül, átszakítva a mennyezetet, a pinceajtóhoz egészen közel esett le. Ez volt az, amelyik emberi életben is kárt tehetett volna, ám – ez az egy nem robbant fel. Isten gondviselő jóságát láttuk meg benne.

Igen lassan telt az idő. Minden perc órának tűnt. A megfeszült idegek nehezen tudták várni a hajnalt. Bízó hittel hittünk azonban abban a drága szegletkőben, az Úr Jézus Krisztusban, akit Isten a veszedelemben védőül adott mellénk, az 50-ik zsoltár 15.-ik verse szerint: "... hívj segítségül engem a nyomorúság idején, én megszabadítlak téged és te dicsóítasz engem!" Így fohászkoztunk és kértünk erőt az Úrtól, testi-lelki félelmünk, nyomorúságunk elhordozására.

Az imádság és éneklés békességet hozó hangjai mellett a kora reggeli órákban zörgették ránk az ajtót a templom mellett lakók, tudtul adva, hogy az oroszok már bent vannak a községben, megszálltak bennünket. Néhány perc múlva, golyószóróval a kezükben megjelentek a pinceajtóban az orosz katonák. Magyar és német katonák felől tudakozódtak. Mivel ilyeneket nem találtak tovább mentek, helyt adva újra meg újra kisebb és nagyobb katonai csoportoknak.

Így, ilyen körülmények között köszöntött ránk az orosz megszállás első napja 1944. november elsején, szerdai napon.

* * *

Kiskörös város Képviselő-testülete a 13/2009. számú határozatával „Kiskörös Város Díszpolgára” címet adományozott posthumus Dr. Murányi György részére, a Város fejlődésének, érdekeinek előmozdításában kifejtett kinagasló tevékenységéért, megbecsülése

és tisztelete jeléül, a 25/2004. (IX.30.) önk. rendelet alapján. (Aláírás:) Domonyi László polgármester.

Dr. Murányi György laudációját, melyet Kissné Szatmári Judit fogalmazott, az alábbiakban közöljük:

72 év. Milyen rövid időnek tűnik, amikor visszapillantunk Dr. Murányi György életútjára. Egy olyan életútra, amelyet a hitnek, a keresztyéni szolgálatnak, a köz iránt érzett felelősségnek a lélek legmélyéről jövő érzése hat át. A jogtudományok doktora. Lelkész, aki szószéken gyülekezete számára Isten igéjét hirdeti, akit az élet legnehezebb perceiben is a hitében gyökerező felelősség és kötelezettségérzet súlya tettekre és cselekvésre ösztönöz. Dr. Murányi György 1942. november 8-án mondta el első ígahirdetését a kiskőrösi evangélikus templomban, mint a gyülekezet megválasztott lelkésze. Az őt köszöntő szavakra adott válaszát gyakran idézzük, mert leghitelesebben fejezi mindazt, amit a számára kijelölt életutat bejárva teljesíteni kívánt: „... a közélet minden területén tevékenykedni kívánok, ahol a köznek használni lehet... az utam azonban mindig és mindenhol a templomon keresztül fog vezetni.” Embert próbáló időszak, amelyben lelkészi munkáját megkezdte településünkön. A világháború borzalmi árnyékként borulnak az emberek lelkére, és a lelkész az, aki szavaival reménységet, bátorságot önt a gyülekezet tagjainak szívébe, és maradásra kéri a menekülni, a hazát elhagyni akarókat. Ézsaiás próféta szavaival érvel: „A Sionra egy követ teszek le alapul, szilárd követ, drága sarokkövet. Aki hisz, az nem menekül el!” (Ézs 28,16) A prófécia szavai sokak számára mutatták meg a helyes irányt, s hogy a szavak meghallgatásra találtak, abban az üzenetet közvetítő személyes példamutatásának múlhatatlan az érdeme.

Ezekben a sorsfordító években nemcsak a hit szavaival, hanem tettekkel is erősítette a gyülekezetet. A háború rombolása sem akadályozhatta meg abban, hogy megszervezze a templombelső és az orgona felújítását. Tisztelettel kell fejet hajtunk az előtt az ember előtt, aki képes volt arra, hogy helyes irányt mutasson, és úgy cselekedjen, hogy ebből a közösség, a gyülekezet tagjai erőt meríthessenek, hitükben megerősödjenek. A háború befejezését követő időszak útkeresésében még nehezebb volt az életútját meghatározó akarat és elhatározás beteljesítése. Népbíróági tárgyalás, amely elmarasztalja és felfüggeszti lelkészi hivatásának gyakorlását sem tudja hitében és a köz iránt érzett felelősséggel való tenni akarásában megingatni. Lelkében új célok fogalmazódnak meg, amelyek megvalósítása tovább erősíti a kiskőrösi evangélikus gyülekezetet. 1948. június 9-én Dr. Murányi Györgyöt itt, templomunkban iktatják be esperesi tisztségébe.

És ehhez az évhez kötődik az imaház építésének megkezdéséről szóló döntés, melynek megvalósításában az igazgató-lelkész vezető szerepet vállalt. Fáradhatatlanul dolgozott azon, hogy az istentiszteletek méltó körülmények között kerülhessenek megtartásra, hogy a település távolabbi részein élőkhöz is könnyebben jusson el Isten igéje. Jól példázza ezt az erdőtelki imaház építésének megszervezése, és az a felemelő pillanat, amikor az imaház felszentelésére került sor.

A szervező, építő munka mellett „A lélek üzenete” című gyülekezeti levelek kiadásával segítette elő, hogy a betegágyakhoz is eljusson az élő, vigasztaló ige. Ezek az eredmények, amelyek érzékelhetőek és megfoghatóak. De arra választ adni, mit jelentett a gyülekezet tagjainak az istentiszteleten felcsengő isteni üzenet, amelyet

EMLÉKEZÜNK

---

lelkészünk iránymutatásul tolmácsolt számunkra, amely a kétkedőnek utat mutatott, a csüggedőket megerősítette hitükben, és a gyászukban megtörtéknek vigaszt nyújtott, - nagyon nehéz. De a tisztelet, a szeretet, amely körülvette, igazolta, hogy Istene által kijelölt helyes úton jár, és megingathatatlan hite, a keresztyén szolgálat, amelyet fáradhatatlanul teljesített, példaértékű. Ponicsán Imre igazgató-lelkész köszöntő szavait idézem, amelyet nyugdíjba vonulásakor a gyülekezet előtt Dr. Murányi Györgyhez intézett: „Az Úr fordítsa az Ő arcát tefeléd, és adjon neked békességet! Ámen.”

* * *

POSTÁNKBÓL

Tisztelt Szerkesztőség!

Elismerésre méltó törekvés, hogy lapjuk ápolni kívánja az 1945 tavaszán bestiális módon meggyilkolt Csaba Gyula emlékét, és nem hagyja, hogy feledésbe merüljenek azok az apokaliptikus szenvedések, amelyeket a péteri evangélikus lelkésznek többedmagával el kellett szenvednie. (Dr. Böröcz Enikő: Egy nem felejthető áldozat, Keresztyén Igazság, Új folyam 81. szám)

A cikk leírja, hogy a front elvonulása után összeomlott Gyömrőn és környékén a közigazgatás, és egy olyan csoport ragadta magához a hatalmat, amelyben „19-es kommunisták, hozzájuk csapódó volt munkaszolgálatosok, illetve a náci haláltáborokat megjárt és onnan élve hazakerült – főként zsidó háttérű személyek – kaptak helyet”. A csoportnak 18 tagja volt, akik „internáltak és szemrebbenés nélkül kivégeztek vagy kivégeztettek embereket”.

Dr. Böröcz Enikő a 10. lábjegyzetben idézi Szántó Róbert: A kommunista párt és a zsidóság című könyvének egy mondatát, amely a 110. oldalon található és pontosan így hangzik: „A zsidó bosszú egyetlen kirívó esete a hírhedt gyömrői ügy.” Úgy vélem, Szántó Róbertnek ez a megállapítása félreértésekre adhat alkalmat, ezért figyelmükbe ajánlok egy másik cikket, amely jól kiegészíti a Keresztyén Igazság tudósítását. A cikk a Magyar Nemzet 2003. szeptember 13.-i számában jelent meg (jómagam az internetes változatot olvastam), és azt az interjút közli, amelyet Csaba Jolán, a meggyilkolt lelkész lánya, valamint Böröcz Enikő adott a lap munkatársának.

Az interjú megemlíti a 18 tagú halálbrigád 14 tagjának a nevét. Ezek: Horcsák Lajos, Schwarzstein Tibor, Balczer, Bacher, Gattyán, Jedlicska, Sinkovics, Majszik, Fürtös, Hancsák, Jenei, Jakab, Krupta, Herzfeld Imre. A felsorolt nevek alapján az a gondolata támad az olvasónak, hogy amikor Szántó Róbert a zsidó bosszú esetének nevezi a gyömrői gyilkosságsorozatot, csak a történetek egyik vonatkozására világít rá.

A Magyar Nemzet cikkéből az is kiderül, hogy Horcsák Lajos személyében az evangélikusság is képviselve volt a gyömrői gyilkosságok elkövetői vagy felbujtói között. A péteri evangélikus iskola egykori tanítóját 1919-ben elbocsátották állásából, és ezért volt felettesét, a „papot” okolta (alaptalanul). Ilyen kijelentéseket tett: „Ütött a potrohos papok végórája, táncot járunk a papok fején”, sőt hozzátette, hogy aki tenni mer valamit az evangélikus lelkész ügyében, az a paphoz hasonló sorsra jut.

A fentiek alapján úgy hiszem, hogy Csaba Gyula szenvedése miatt és haláláért elsősorban nem egy másik felekezet tagjait kell okolnunk, hanem egy evangélikus hittestvérünket, és jó, ha mi, a Keresztyén Igazság szerzői és olvasói nem feledkezünk meg erről.

Budapest, 2009. május 26.

Tisztelettel: Liska Endre

Válasz Liska Endre megszólalására

Köszönöm Liska Endre megszólalását, kiegészítéseit. Többször elolvasva a saját tanulmányomat, a Magyar Nemzetben készült interjút, sőt átnézve újra a Csaba Gyula személyi irathagyatékot, a saját előadásomat, semmiféle nyomát nem találok annak, hogy a gyömrői gyilkosságokat „kizárólag a zsidó bosszú” számlájára írtam volna. Kommunista, zsidó, sőt keresztyén érintettség együtt vannak jelen ebben az ügyben. Ezt mondják el mindazok, akik az ügyvel bármilyen formában objektíven foglalkoztak. Azt gondolom, hogy Szántó Róbert sem a kizárólagosság jelszavával szólalt meg, bár az írásom 10. lábjegyzetében közölt – egyébként környezetéből kiragadott – idézet így is érthető. Természetesen kisebb-nagyobb csúsztatással mindent és mindenek az ellenkezőjét be lehet bizonyítani bárkiről és bármiről. A Borenichről tett megjegyzésemet az áldozatok hozzátartozói motiválták. Ők fogalmazták meg a visszahúzó okát ebben a formában.

Kíváncsian várom Palasik Mária könyvét a gyömrői gyilkosságokról. Azt remélem, hogy ő az egyes áldozatok, illetve az őket a pusztulás felé lökő személyek, illetve ezeket az egyéni bosszúkat közösségileg támogató személyek azonosításában, motivációik feltárásában is rendet fog teremteni. Csaba Gyula esetében, Horcsák és a Magyarországi Evangélikus Egyház kapcsolatának tisztázása szintén szükséges lenne. Nyilvánvaló, hogy a tények ismerete nélkül nem lehetséges „kizárólag” Horcsák és ezzel a MEE nyakába varrni Csaba Gyula tragédiáját. Saját tanulmányom megírását semmi más nem motiválta, mint az, hogy egyházunk legjobban megkínzott és brutálisan meggyilkolt lelkészéről megemlékezzem.

Dr. Böröcz Etikő

Summary

We open our current issue with a devotion from the late pastor György Kendeh Sen. who was once the secretary of the Lajos Ordass Circle of Friends. The title is „Who is Man?” based on Psalms 8,1-10.

We bring two lectures from the Luther-conference held at Révfülöp at the end of January, 2009. The lecture of pastor Antal Véghelyi, referent on Theology is: „Two Realms – Double Ruling”. Károly Fehér retired pastor held a lecture on „Luther and Maria” based on the Magnificat explanation of Luther.

The scientific world celebrates the 200th anniversary of the birth of Charles Darwin. Associate professor of Theology, Péter Szentpétery finished his habilitating paper in 2008 („Omnia sunt facta est per ipsum” – The Effect of Darwin on the Belief of Creation – Humane and Theological Questions). Péter Szentpétery wrote a series of articles for our periodical on the occasion of the anniversary, of which we bring the first one. Mrs. Kálmán Jancsó, retired secondary school headmaster looks for the answer to the question whether children today can be reared and changed in any way. She assures us about the hopes and responsibilities of the Christian teachers. The line of studies is finished of with a writing from László Terray, who – based on his research – reveals the details of the diplomatic steps taken by the Hungarian state prior to the World Gathering of The Lutheran World Federation in 1984.

The Town Council of Kiskőrös awarded the freeman posthumous title to the late pastor György Murányi dr. on 15. March, 2009. We bring the laudation given on the festive occasion, and the commemoration of +László Zoltán, late chaplain in Kiskőrös.

Zusammenfassung

Unsere jetzige Folge beginnt mit der Andacht des weiland Pfarrer György Kendeh sen., dem einstigen Sekretär des Lajos Ordass Freundeskreises, die er mit dem Titel: „Wer ist der Mensch” (Psalm 8,1-10) gehalten hat.

Wir bringen zwei, Ende Januar 2009 in Révfülöp, anlässlich der Luther-Konferenz gehaltenen Vorträge: „Zwei Reiche – Doppelte Regierung”, gehalten von Pfarrer Antal Véghelyi und den von Károly Fehér Pfarrer i/R aufgrund einer Magnificat-Erklärung mit dem Titel: Luther und Maria.

Die wissenschaftliche Welt feierte die 200. Jahreswende der Geburt von Charles Darwin. Peter Szentpétery, theologischer Dozent beendete 2008 seine Habilitationsarbeit („Omnia sunt facta est per ipsum” – Darwins Einfluss auf den Schöpfungsglauben – theologische und menschliche Fragen). Zu dieser Jahreswende bringen wir den uns von Peter Szentpétery zur Verfügung gestellten ersten Teil einer Serienfolge in diesem Thema, Frau Hanna Jancsó, Gimnasialdirektor i/R sucht in ihrem Schreiben die Antwort darauf ob die heutige Kinder eiziehbar sind und gibt Zeugnis von der Hoffnung und Verantwortung der christlichen Pädagogen. Schliesslich folgt hier eine Studie von László Terray, aufgrund seiner neuesten Forschungen über die dem Lutherischen Weltkongress 1984 vorangehenden ungarischen staatlichen diplomatischen Schritte.

Der Vertretungskörper der Stadt Kiskőrös verlieh am 15. März 2009 den Posthumus Ehrenbürger-Titel weiland Pfarrer Dr. György Murányi. Wir bringen die am Festtag erklungene Laudation sowie die Erinnerungen von +László Zoltán, dem einstigen Kaplan von Kiskőrös.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Fehér Károly ny. lelkész
Jancsó Kálmánné pedagógus, ny. gimn. igazgató
+id. Kendeh György lelkész
Dr. Szentpétery Péter teológiai professzor
Terray László ny. lelkész
Véghelyi Antal lelkész, teológiai referens

Székesfehérvár
Gönyű
Budapest
Budapest
Råde (Norvégia)
Budapest

***

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i>	Nem tudok imádkozni	700,-
<i>Ordass L.:</i>	Vádirat, Korrajz	50,-
<i>Ordass L.:</i>	Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	700,-
<i>Ordass L.:</i>	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
<i>Ordass L.:</i>	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i>	Hitből élünk	600,-
<i>Ordass-Lyngar:</i>	A fáklya, Ifjúsági áhítatos könyv	450,-
<i>Terray L.:</i>	Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	250,-
<i>Scholz L.:</i>	Tisztítsd meg szívedet	250,-
<i>Scholz L.:</i>	Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	300,-
<i>Scholz L.:</i>	Elveszett és megtaláltatott	150,-
<i>Sólyom J.:</i>	Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	400,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i>	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
<i>Luther M.:</i>	14 vigasztaló kép	250,-
<i>Botta I.:</i>	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
<i>Jung E.:</i>	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	450,-
<i>Maróthy J.:</i>	Szegények szíve, Novellák	700,-
<i>Rőzse I.:</i>	A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci evangélikus jogakadémia	50,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.700,-
<i>Kaj Munk:</i>	Három dráma	600,-
<i>Böröcz S.:</i>	Kiáltás a mélyből	1.400,-
<i>Ittész J.:</i>	Az evangélium hullámhosszán	500,-
<i>Ifj. Zászkaliczy P.:</i>	Isten követségében	1.000,-
<i>Thurnayné Schulek V.:</i>	Édesapánk, Dr. Schulek Tibor	1.500,-
<i>Kapi Béla:</i>	Isten hárfása...	1.400,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1.500,- Ft.
Külföldre 12€. Egy szám ára 400,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekszámlaszám: OTP 11711034-20081452

